Anul al VI-lea, N-le 3-6. April-Iunie 1920.

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC"

1920

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL:

N. Iorga: Lucruri nouă găsite în Basarabia.
I. Andrieşescu: Cîteva consideraţiuni şi îndemnuri de început cu privire la istoria veche şi ştiinţele ei ajutătoare.
I. G. Caragèà: Un ofiţer austriac despre Moldova (pe la 1854).
N. Iorga: CRONICĂ.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, Bucureşti, Şoseaua Bonaparte, 8

Administraţia: Bucureşti, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colţ cu Domniţa Anastasia).

Pentru cărţile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reţinea, după dorinţă, anunciul pe copertă.

www.dacoromanica.ro

Anul al VI-lea, n-le 3-6. April-Iunie 1920.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —
PUBLICATĂ de N. IORGA CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Lucruri nouă găsite în Basarabia

I.

Între hîrtiile date Academiei Romîne de d. Pavel Gore, vechiul şi de atîtea ori norocosul cercetător al trecutului românesc în Basarabia, se află şi un act de la Moise Movilă, a cărui însemnătate, foarte mare, stă într'aceia că Domnul dă însuşi, cu mîna lui, supt textul obişnuit al cancelariei, cuprinsul donaţiei.

Îl lăsăm să urmeze, în această parte *românească* a lui, mulţămindu-ne a spune că textul slavon din Iaşi, 6 Decembre 7142, scris de Isac, e o răsplată a purtării lui Nadăbaico Dobocea Logofăt prin dania moşiei domneşti Irişiulova, în părţile Orheiului[1].

> «Socotit-amŭ pentru slujba luĭ, ce ni-aŭ slujit, şi l-amŭ miluitŭ, şi căč acestu satu ce scrie maĭ sus l-aŭ descălecatu şi l-aŭ făcutŭ denŭ pajişte părinţiĭ Domnii Meale, şi i l-amŭ datŭ; şi pentru credinţa sângurŭ cu mâna mea amŭ scrisŭ, [şi] cine a strâca a mè miluere *(sic)* să fie neertatŭ; datu-ni-aŭ şi bani.
> Io Moise Moghila Voevoda.»

Se vede, prin urmare, că supt această «danie» se ascunde vînzarea, poate pe un preţ mai mic, a moşiei «descălecate» de «părinţii» lui Moise-Vodă, adecă Voevodul Simion şi poate înaintaşii lui.

II.

Tot d. Gore mi-a dăruit, şi eu trec această danie Academiei, două acte care dovedesc şi ele, ca şi altele, cunoscute, şi unele care vor urmà şi aici, trăinicia îndărătnică a limbii româneşti în Basarabia anexată de Ruşi.

[1] Ghianghea Vel Logofăt e silit a iscăli pe dosul paginii a doua, locul său fiind ocupat de iscălitura autografă a Domnului.

www.dacoromanica.ro

Se pare că e litografiată — unele litere fiind mai slab întipărite — o Înştiinţare din «Sfănt-Petresburgu, în 20 Iunii 1821», prin care se scot în vînzare moşii basarabene în condiţiile celor cu şerbi din Rusia.

Astfel se anunţă că «în Gubernia Basarabii din nou unită» — adecă *de curînd* unită — «cătră Împărăţia Rosii prin tractatul Bucureştilor, iscălit la 1812», e de vînzare «în Ţănutul Benderului», o moşie de 150.000 desetine, «din carile 5 sau 6.000 păduri apărate, de 10 sau de 15 ani, cu feliurĭ de lemnŭ întrĭ'ănsa, precum: ştejar, teiŭ, plopŭ, părŭ, iar celalantu tot pămăntu ales pentru o bună şi folositoare sămănătură di orĭşicarile feliŭ de grăŭ, săcară, anison, legumi, viĭ», plus «3.000 de gospodarĭ moldovenĭ saŭ 9.000 de suflete bărbăteştĭ, alcătuind 15 sate», cu adausul ca «fiiştecările gospodariŭ, după ponturile ci sănt, este îndatorit să lucreze pentru folosul stăpănuluĭ moşii 12 zăle pe an, cu vitile luĭ, cu plugul luĭ, cu carul luĭ şi cu măitriile luĭ, la orĭşicarile lucru va voi acesta să-l întrebuinţăze, şi osăbit încă să dei şi dijma sau a zăce parte din tot rodul ci va lua di pi cămpu, din însuş acel lucru ci va faci pentru sine. Pravilile pămăntuluĭ hotărăscŭ şi cătŭ să cuvini să săvârşească întru o zi: pe temeiul acestie aşăzărĭ, lucrul ci să însămniază ca să să săvărşască întru un an, fără de îndoială poate să cuprindă o a treia parte maĭ multŭ decăt să poate săvărşi în 12 zile, di ar lucra cineva de la răsărit şi pănă la apusul soareluĭ. Vănzare a tot felul di băutură, carne, sari, lumănări şi altile asămine rămăni în folosul stăpânuluĭ moşii, şi nicĭun locuitoriŭ nu este volnicu ca să aducă de aiure, nicĭ pentru ca să vănză, dar nicĭ măcar pentru a se trebuinţa. Aceste hotărăscu şi pămăntul ci are a se da fiiştecărue lăcuitoriŭ, şi să cuvini unuĭ cu altul de la 10 pănă la 11 disătini.»

Se înşiră apoi şi altă moşie de 100—130.000 de desetine «cu multe într'ănsa, adunăndu supt on văzduh maĭ priincios toate folosurile cielalte»: «lăcuită cu 500 de gospodarĭ sau 1.500 de suflete bărbăteştĭ, alcătuind 3 sate».

Se primeşte cu plată şi altă moşie: se aşteaptă plata cu dobîndă de zece la sută. Se vînd moşiile şi în parte. În acest cas, «locurile ci vor fi lăcuite cu oamenĭ să vor socoti în întreit preţu». «Aceste moşăĭ să daŭ şi în orăndă, la on locu toate, şĭ

www.dacoromanica.ro

înpărţite pe sate.» Desetina de pădure se dă pentru tăiat cu 10 galbeni olandesi.

«În însuşĭ aceste moşiĭ să priimăscu şi lăcuitorĭ di orĭcarile naţie, legi şi stare vor voi să să aşeze. Pentru fiiştecarile adunare de 55 gospodarĭ saŭ maĭ mulţĭ să sloboade pentru 2 anĭ şi pentru orĭcâţĭ maĭ mulţĭ va voi, orĭcât locu va dori să opriască cu plată, câte $^1/_4$ parte de galbăn pe an pentru fiiştecarile disătină, slobodă rămăindŭ de toate alte dărĭ şi dijmurĭ, întru aciasta săngură plată cuprînzindu-să toate îndatoririle cătră stăpănu moşăi: plata aciasta, saŭ 75 capeicĭ în Avgust, are să să facă pe tot anul la 1 Mart şi la 1 Săpt., şi pentru acie ci vor veni să să aşăze, se va începi di la al triile an de la priimire îndatoririlor. Acia ci nu vor împlini 25 anĭ şi vor voi să să rădice şi maĭ înnainte, să îndatorescŭ a plăti şi pentru acie 3 anĭ ci li să iartă, de vor şi da suma anilor hotărâtă maĭ sus, prin ştire stăpânuluĭ moşii, lăsându-i-să protimisis: vor putè la rădicare lor lua şi toate a lor acareturĭ, îndreptându locul în stare ci l-aŭ primit. Orânzile şi vânzare a tot felul de băuturĭ, păini, carne, sare şi lumănărĭ, rămân în folosul vecînicului stăpân, carile să şi îndatoreşti a privighia ca nicĭ de cum să nu lipsască, şi ca să să vânză în preţurile ci vor fi şi la alte alăturate moşiĭ. Lăcuitorii însă vor fi slobozĭ de a cumpăra pentru trebuinţa lor pretutindine undi aiure vor voi. Săntŭ şi slobozi de a vinde cu rădicata tot vinul din viile lor, cum şi osăbit fiiştecarile este, iar şi măruntă apoĭ şi toate rândurile ostenelilor lor. Osăbit că să sloboade fără de nicĭo plată cincĭ disătini la sută pentru tagma bisăricească ci va întovărăşi fiiştecarile adunare de oamenĭ. Şi spânzură de la voinţa celor ci vor voi să lăcuiască ca să facă aşăzările lor orĭ în banĭ, precum maĭ sus s'aŭ zăs, orĭ în zile lucrătoare, socotindu-să câte 2 zăle pe an pentru fiiştecarile disătină. În aciasta cuprindu-să toate dările şi toată dijma, saŭ de a urma şi eĭ îndatoririli ci sânt asupra celorlalţĭ lăcuitorĭ pământenĭ pe temeiul ponturilor. Asămine să sloboade voi şi lăcuitorilor acelor ci să află aşezaţĭ acum pe moşii, de vor voi, să schimbe îndatoririle lor cele de astăzĭ în orĭcare chip din acestŭ maĭ sus arătat, orĭ la on loc tot satul, saŭ osăbit câte 50 gospodarĭ la on locu, alcătuindŭ sat noŭ, în locurile ci li să vor slobozi de orânduiţiĭ purtătorĭ de grijă şi unde vor putè avè maĭ cu înlesnire îndămânările lor.

Supt însuş aceste di maĭ sus tocmelĭ în osăbite locurĭ înnadinsŭ orânduit[e] şi însămnate să dă, cu apropieri de sate, şi loc pentru viĭ, grădinĭ, livezĭ, aşăzărĭ şi orĭci altile

www.dacoromanica.ro

asămine. Acie ci vor voi să facă fabrici di orĭ di cia feliŭ, morĭ di ape saŭ de vântu, magazilĭ publici şi altile asămine, să îndatoresc a să învoi osăbit cu stăpânu! moşii şi a plăti pentru aceste osăbit bezmăn pe tot anul.

Pe temeiul aşezămintuluĭ ci milostivnicul Împărat aŭ binevoit a dărui lăcuitorilor oblastii acestia, ocărmuire sloboade de toate dările, bir i havaleli pe toţĭ acie ci vor voi să să aşăze în vreme de 4 ani din zăua aşăzării lor.»

Imigranţii vor trebui să se arăte oameni liberi de la locul de plecare. Aducătorii lor capătă trei şferturi de galben olandes pentru fiecare familie; un şfert se va da acelor cari vor da de ştire măcar că sînt amatori. Se pot face petiţiile şi la Chiev.

Cum se vede, condiţiile străinilor chemaţi în noua «oblastie» sînt aşa de ispititoare, încît să fie asigurată de la început desvoltarea lor în dauna indigenilor, trataţi ca obişnuiţiĭ şerbi din vechile gubernii la care se adăugia această «oblastie». Astfel de acte lămuresc răpedea introducere şi la ţară a elementelor străine în Basarabia creată ca parte a Împărăţiei ruseşti în 1812.

Că stăruia şi mai departe, prin însăşi necesitatea lucrurilor, limba «moldovenească», o dovedesc, pe lîngă actele pe care le publicam în «Analele Academiei Romîne» la 1912, şi altele găsite în cursul acestei din urmă călătorii în acele dosare ale mănăstirilor basarabene, de care va fi vorba, în altă legătură, şi mai departe.

Astfel în româneşte se adresează, la 11 Iunie 1814, «sovetnicii» de curînd numiţi, Başotă, Carusu, Petrachi Catargiu, Donici, Căplescu, formînd «departamentulŭ întăi ocărmuirii oblastiei Besarabiei», într'un act adeverit şi de Darie Bobeică, «cinstiteĭ Sărd[ării] Orheiuluĭ». Urmează, la 16 Februar 1815, judecata acelui «dinŭ porunca Înpărăteştiĭ Sale Măririĭ diparta-mentuluĭ 1-iu a ocărmuiriĭ oblastii Basarabii», iscălind Răşcanu, Başotă, Ioan Ruset, Petrache Catargiu, Donici, Filactache Căplescu în româneşte, şi în ruseşte numai un «Catargi». În româneşte scrie la 18 Ianuar 1823 Isprăvnicia Ţinutului Hotinului către Apostol Stamu, «colejschi sovetnic», vechilul Goliei Aflăm şi confirmări de după 1812 ale unor traduceri de «Diparta-mentul al 2-le ocărmuireĭ oblaste Basarabieĭ, prisudsfie politicească».

Întîmplarea face apoi ca tocmai acum să mi se comunice,

www.dacoromanica.ro

între alte hîrtii vechi, o carte de cununie, tipărită [1], din 1816, a protopopiei de Hotin, pe care o dăm întreagă:

Protopopiia Hotinuluĭ. Molitva Ta, preote [Gheorghii] dinŭ [satulŭ Cotileŭ], fiindŭcă [văduvul Vasilii Schipcariu] voeşte a lua pe [vădana Dochiţa otŭ tamŭ] şi, după cercetarea ce aĭ făcutŭ, nu iaste niciо pricină de care să oprească pravila, precumŭ, în mărturiia ce daĭ, arăţĭ, dreptŭ aceia îĭ veĭ cununà cu cununie.

Anulŭ 1816, luna [Noemv. 12 zile]. [Protoiereŭ Gheorghii Dodovta; ruseşte].

Apoi alta, datînd din 1824, de la Ţinutul Hotinului, în acest cuprins:

Ţinutulŭ Hotinuluĭ. Molitva Ta, preote [Petre Daniilov] dinŭ [satulŭ Coteleŭ], fiindŭ-că [văduv Vasile sinŭ a lui Ignat Jătariulŭ] voeşte a lua pe [Ana Gafiţa, fiica luĭ Dimitro Salagub dintru acelŭ sat] şi, după cercetare ce aĭ făcutŭ, nu iaste nicio pricină de care să oprească pravila, precumŭ în mărturiia ce daĭ, arăţĭ, dreptŭ aceia îĭ veĭ cununà cu [al doile] cununie.

Anulŭ 1824, luna [Iulie înŭ 8 zile].

Să porunceşte ca maĭ multŭ de treĭ leĭ să nu îndrăznească a cere pe pecetluită, căcĭ cu grea pedeapsă să vorŭ pedepsi cei ce vorŭ cere maĭ multŭ. [Blagoci[n] iereĭ Vasilii Hrob.]

Cea d'intăiu are o pecete rusească, tipărită, din 1813, cu această legendă: «Pečatŭ eparhii chisinevscoi i hotinscoi, Avgusta 21, 1813», care arată şi ea deci cum s'a trecut de la tradiţia şi legitimitatea canonică a maĭ vechii episcopii de Hotin la inovaţia aceleia de Chişinău şi Hotin. Se vede în mijloc ca un altar, cu coviltir, boltă, turnuleţ cu fereşti şi cruce, iar pe lături perdele, şi o inscripţie slavonă pe care n'o pot descifra se desfăşură pe margenea coviltirului. Aceiaşi, dar cu uşoare modificări în desemn, apare în al doilea act. Şi cadrul e deosebit la cele două cărţĭ de cununie.

Avem şi putinţa unei comparaţii cu datina din Moldova întreagă. Căci o a treia carte de cununie pentru Cotileu, purtînd pecetea, foarte bine făcută, a «Sfintii Mitropolii Moldovlahieĭ», se înfăţişează astfel:

Molitva Ta, preote [Gligorie] dinŭ [satulŭ Cotileŭ], de vreame că [Costandin], fečorulŭ luĭ [dascalul otŭ tamşi] voiaşte a lua pre [Sanda ce aŭ fost vadană], şi, după cer-

[1] Partea în parentese închise e manuscriptă.

www.dacoromanica.ro

cetarea ce aĭ făcutŭ, nu iaste nicio pricină de carea să oprească pravila, precumŭ în mărturiia ce daĭ, arăţĭ, îĭ veĭ cununà cu [alŭ doilea] cununie.
[1807, Sept. 25. Antonie prot.]

În sfîrşit aşa de legată era limba ţerănimii româneşti de acest pămînt al Basarabiei încît, la marile reforme din 1861 ale lui Alexandru al II-lea, s'a simţit nevoia de a comunica în româneşte Basarabiei partea care o privia. D. Gore mi-a dăruit — şi eu depun în Biblioteca Academiei Romîne — caietul de 20 de foi format mare prin care, cu «ucazul ocîrmuitoriuluĭ Senat», se aduce, în 1868, la cunoştinţa locuitorilor «Aşezămîntul pentru întocmirea pămînteană lăcuitorilor sătenĭ (ţăranilor) oblasteĭ Basarabieĭ, celor aşezaţĭ cu lăcuinţa pe pămînturile stăpînitorilor particularĭ, mănăstireştĭ şi altor proprietarĭ duhovniceştĭ».

O publicare a întinsului document, firește, acum şi aici, e exclusă.

III.

La Orheiu am găsit încă, alături de biserica lui Vasile Lupu — cu o inscripţie destul de urîtă, în slove neegale şi vîrîte unele în altele, şi, mai ales, cu prefaceri interne şi cu adausul unui pridvor şi unei veşmîntării care-i scad caracterul —, vechiul stîlp care sprijinia măsura de capacitate a tîrgului moldovenesc. Se desluşesc cuvintele, greu săpate în piatra dură: *această mierţă*: *10 mierţe o dimerlie.*

Dar un stîlp mai interesant încă este acela care astăzi se păstrează în Muzeul de ştiinţe naturale şi etnografie, cu atîta dragoste şi devotament format, şi cu ajutorul unora dintre Romîni, de soţii Ostermann, Cehi de obîrşie. Găsit şi adus de d. Pavel Gore, el aminteşte unul din episoadele tragice ale ocupaţiei tătăreşti în Moldova, după izgonirea «rebelului» Ştefan-Vodă Petriceicu şi aşezarea Ţarigrădeanului Dumitraşcu Cantacuzino.

Pe faţă e scris:

Săi stălpŭ sătvori i
ocrasî Ursul svoemu
snu Gligoraşu
zdej zaghibŭ ot
Tatarov pri dni Du-
mitraşco Vod.

www.dacoromanica.ro

Iar pe muche:

liat 7184, Avgu[st]
26.

Adecă: «Acest stîlp l-a făcut şi l-a împodobit Ursul fiului său Gligoraş (sau Gligorăşcu), care a a perit de Tatari, în zilele lui Dumitraşcu-Vodă, la anul 7184 (1676), August 26».

Stîlpul s'a găsit la Căzăneşti, în Ţinutul Orheiului. Pus, se pare, în cîmp deschis, el samănă destul de bine cu stîlpii de mormînt (acesta e stîlp de pomenire) de cari se văd în recenta publicaţie a «Societăţii istorico-arheologice» din Chişinău, pe anul 1918, partea întăiu, pp. 80-4.

IV.

Între hîrtiile ce se păstrează în dosarele arătate, aflătoare astăzi la Departamentul Agriculturii şi menite a trece în curînd la «Casa Noastră» (a împroprietăririlor ţerăneşti), sînt unele de o reală, ba adesea de o mare importanţă. Presint întăiu în ordine cronologică pe acelea care nu vădesc ceva nou privitor la persoanele, bisericile şi aşezămintele vechii Moldove pentru a întăţişa apoi deosebit pe cele din ultima categorie.

1-iu April 7036. Petru-Vodă, pentru «Vascu Mihăilaşŭ şi nepotulŭ săŭ Sima Mihăilaşŭ», cari vînd moşia din Milineşti (Hotin). «Anuşcăĭ, fetiĭ luĭ Petru Mutiianu, giupănesiĭ luĭ Andreica Pahr. şi nepoţilorŭ iaĭ, Ionŭ şi surorii luĭ Stana», pentru 230 «zloţi tătărăştĭ». Scrie Grigore Bogzovici. — Traducere a luĭ Andreĭ Sabii căpt., 15 Iulie 1795.

Huşi, 19 Mart 7068. Alexandru-Vodă, pentru «Boldurŭ şi soru-sa Magda, fiĭcoriĭ luĭ Dragoş Mihăilaş, şi nepoţiĭ lorŭ, Catrina, Anna i Mariica, fiiĭ Simiĭ Mihăilaşŭ, toţĭ nepoţĭ Anuşcăĭ, fetiĭ Petriĭ Muteanulŭ, giupănesiĭ a Andreicăĭ Pahr.», întărindu-li moşia de la «buna» Anuşa: Milineştii (Hotin). Marturi: fiii, Ionaşco şi Bogdan. Scrie Gavriil Gavrilovici. — Traduce Andreĭ Sabii căpt., la 2 Iulie 1795.

5 Iulie 7077. Bogdan-Vodă, pentru «Chelsiia, fata Giurgiĭ Păcurariuluĭ», care dă moşia sa «nepoateĭ sale de frate, Tudosii, feteĭ Crăsteĭ Drăguşanuluĭ», la satul Ungurăşi, la Năneşti. Tot aşa «Ionaşcu fecorulŭ Nasteĭ, nepotŭ Giurgiĭ Păcurariuluĭ», dă

www.dacoromanica.ro

aceleiaşi partea lui. Credinţa fraţilor Mihail, Petru şi Costandin. Gavriil V. Log. — Tălmacit la 1801 de Pavel Debriţ.

1-iu Mart 7114. Crăste Marele-Vornic de Ţara-de-sus, Coste Băcioc Clucer, Boul Vist., Ionaşco Vel Armaş, Ionaşco pîrcălab de Neamţ, pentru «Mărica, fiica luĭ Gavriliţă, nepoată Muşcateĭ, şi Costinŭ, fečorŭ luĭ Necurca, nepotŭ iarăşŭ Muşcateĭ, cariĭ eĭ săntu fraţi d'intăĭ», că vînd moşia de la Crivciani (Soroca) lui Nicoară Prăjescul Log. pentru 150 «taleriĭ bătuţiĭ». — Traducere din sec. al XVIII-lea.

Iaşi, 7 August 7127. Gaşpar-Vodă, pentru Nicoară Vistearnic, întărind mărturia boierilor.

F. d. (c. 1630). «Ciolpanŭ părcălabŭ şi Ghiorghie Siminičanulŭ ce-aŭ fostŭ părcălabŭ şi Grigorie Şcheianulŭ şi Iacobŭ Moţcoŭ şi Ionaşco Tăbărţă şi Gligorie Buhuşŭ şi Ghiorghie Calapodŭ şi Gihorghie Năvrăpăsculŭ şi Pătraşco Ciogolea şi Adanŭ dinŭ Vlădeştĭ şi Vasilie Plopŭ şi Gligorcea Ţănţarŭ şi Tomiţa şi mulţĭ oameniĭ buniĭ», pentru Nicoară Visternic, care a luat de la Dumitru Molodeţ satul Vosoca, etc.

Iaşi, 7 Maiu 7145. Vasilie-Vodă către «Harea din Vrejeani», pentru jalba luĭ Moga din Ciuculteani, împresurat la Căcărădzeani. Slavon. Scrie Popoţea.

Iaşi, 14 Decembre 7149. «Dorotheiŭ sihastru otŭ stoe monustire otŭ Putna» vinde parte-i din Voroncăuţi, «stălpită, ce'ŭ fostŭ alesă partea înŭ vatra satuloĭ, şă denŭ ţarină, şă denŭ vadu ce să va vini», înnaintea lui «Petriceico Vorniculŭ-celŭ-Mare», a cumnatului Dumitraşco şi «sorori-mia Mărăcăĭ».

Suceava, 12 Iunie 7154. Vasile-Vodă arată că Toderaşco Vartic, Vornic de Poartă, a măsurat la Voroncăuţi şi Cerlena. Pomenit Iorga Vel Post. — Şi traducere.

Roman, 12 Iulie 7159. «Ilie Zmucilă Postelnic, fičorulŭ luĭ Grigorie, nepotŭ luĭ Savinŭ Zmucilă bivŭ Velŭ Banŭ», vinde egumenului de Neamţ jumătate din Cărcicăuţi (Soroca) (cealaltă era a Neamţului). O avea «di pe maică-mè Tudosca, fata luĭ Mironŭ Logofătuluĭ». Marturi episcopul Ioanichie de Roman, Grigorie fost egumen de Neamţ, «unchiu-meŭ Dumitraşco Stroicĭ Post.».

Iaşi, 7 Octombre 7169. Ştefan-Vodă, pentru «Creaaţa şi Zamfira şi Alexandra, surorile răpăosatuluĭ Iorgăĭ č-aŭ fostŭ Postelnicŭ-Mare», care-şi împart moşiile lui. Creaţa iea Lăteanii

www.dacoromanica.ro

(Neamț), Drăguşeanii (Hotin), Florinţoaia (Iaşi), parte din Ciureşti *(ibid.)* «şi treidzăci şi şease de paşĭ înŭ frunte dinŭ satŭ dinŭ Oncianĭ» (Tecuciu) şi un vad de moară în Putna şi două fălci de vie la Iaşĭ şi trei la Cotnari. Alixandra Stolniceasa iea: Plopianii (Suceava), Măncanii (Putna), Colocuşca (Hotin), Cernila (Soroca), jumătate de Bîrlădeani (Putna), vad de moară, două fălci de vie la Iaşi, trei la Cotnari. Zamfira iea: Mleanca (Dorohoiu), Drăguşeanii *(ibid.)*, Ternauca (Soroca), Găureanii (Iaşi), jumătate de Mărceşti (Tecuciu), vad de moară în Putna, două fălci de vie la Iaşi, trei la Cotnari. Întărire. Iscălitură. — Scrie Stratul Rugină.

Adecă eŭ, Dumitraşco Mălaiŭ, ficiorul luĭ Simion Mălaiŭ, ce au fost Visternic, nepotul luĭ Coste Vornicul, luĭ Buceoc, scriu şi mărturisăscŭ cu cestŭ zapis al mieŭ pentru rândul satuluĭ Trifăuţiĭ ce este la Soroca, cari sat s'aŭ fost vinit mie la împărţeala, când ne-am împărţit cu dumnealuĭ Visternicul Iordachie, apoĭ s'aŭ sculat călugăriĭ de la mănăstire de la Nicoriţă cu pără şi ni l-aŭ luatŭ. Decĭ eŭ am gîlcevit pe dumnealuĭ Toderaşco Spătarul să-mĭ întoarcă din parte dumisale giumătate din satul de aiure, să fie luat satul de spre amândoĭ, să nu fie numaĭ de spre mine. Decĭ dumnealuĭ Spătariul s'aŭ tocmit cu călugăriĭ de la mănăstire luĭ Nicoriţă şi aŭ cumpărat satul Trifăuţi pe baniĭ dumnisale, şi m'aŭ primit şi pe mine să ţiiŭ giumătate de sat de Trifăuţĭ. Apoĭ eŭ de bună voie am vândut acè giumătate de sat de Trifăuţĭ iar dumisale luĭ Todiraşco Spătariul, derept două sute de leĭ bătuţĭ. Decĭ de acum înnainte ca să fie dumisale ocină şi cumpărătură, şi să-şĭ facă şi direse domneştĭ. Şi într'această tocmală s'aŭ prilejit dumnealuĭ Contaş Vel Sulger şi Iancul Costăncan, fost părcălab de Hotin, şi Duraşco, Vornicul de Poartă, şi pentru credinţa singur am scris şi am iscălit, ca să să crează.

U. Ias vl. 7174, Maiŭ 20.

(Semnăturile.)

Iaşi, 9 April 7199. «Dumitraşco Drăguşescului şi cu soţulŭ mieŭ Alecsandra» vînd parte la Visoca (Soroca). Un «Moisei Tănasie căpitanulŭ celŭ mare».

30 Novembre 7206. Mărturie de la Serafim egumenul de Golia către Toader peveţul şi «Simeon, ginerĭ luĭ Vasile Bosie, sănepoţĭ *(sic)* Saftiĭ Manoles[eĭ]». Pomenită «Mărica Fulgeroae». Lupa dăduse averea Goliei. Avea şi la Vişnovăţ şi Rădăuţi (Dorohoiu), Cochiuşca (tot acolo) şi Voráncăuţi şi Păcalauţi, «la

www.dacoromanica.ro

Horheĭ, pe Apa Niagră», Melenteuți, «iarăşŭ la Horheĭ». Marturi «Sfinţia Sa părintele Iacov ci-aŭ fostŭ patriarhŭ Ţarigradului» şi Serafim egumen de Golia, Vasile Costachi V. Vornic, Mitre V. Post., Lupul Bogdan Hatman, Mihai Racoviţă V. Spătar, Iordache Ruset V. Postelnic, Σεβαστείας Νεόφυτος προηγούμενος, Θωμᾶς πραγματευτὴς μάρτυρας, etc.

Iaşi, 11 Iulie 7214. Antioh Costantin-Vodă ordonă a *alege* Uşereştii lui «Ştefanŭ č-aŭ fostŭ Sărdarŭ» şi luĭ «Lupulŭ Hotnogulŭ» şi luĭ «Cogălničanulŭ».

Iaşĭ, 12 Iulie 7221. Nicolae Alexandru-Vodă «rugătoriuluĭ nostru Ezechiilŭ, egumenulŭ otŭ Copoŭ, şi epitropiĭ sfinteĭ mănăstirĭ luĭ Danco şi pre cine va trimite la moşiile mănăstiriĭ luĭ Danco la satŭ la Uşăriaşti... şi la selişte Bărlăteştiĭ», «ca să aibă a lua de pre ăceaste moşiĭ de a dzeace dinŭ păine şi dinŭ fănŭ şi dinŭ grăŭ şi dinŭ cănepĭ şi dinŭ prisăcĭ cu stupĭ şi dinŭ baltă cu peaşte şi dinŭ totŭ venitulŭ».

1-iŭ Iulie 7222. «Maria Visterniceasa răposatuluĭ Ilie Cantacuzino», «pentru nişte banĭ č-aŭ rămas dumnialuĭ soţul mieŭ Ilie Cantacuzino Visternicul dator dumisale luĭ Iordache Rusăt Vornicul-cel-Mare. Pentru care banĭ strângându-mă dumnialuĭ ca să-ĭ daŭ dumisale bani, ci eŭ, neavând putinţă nicĭ de unde să-ĭ daŭ, m'am rugat dumisale să primască dumnealuĭ un sat pentru aceĭ banĭ, şi dumnealuĭ încă, văzându neputinţa mea, aŭ priimitu să-ĭ daŭ dumisale şi sat. Deci eŭ alt sat n'am avut, ci i-am dat dumisale satul Trifăuţĭ, ci este în Ţinutul Soroci, pi Nistru, din gios di târgul Soroca.» Marturi «nepoţiĭ mieĭ: Iordache Cantacuzino Comis şi Şerban Cantacuzino Postelnicul şi Todiraşco Cantacuzino şi alţĭ boiarĭ şi feciorĭ di boiarĭ».

(Copia d-luĭ N. Constantinescu.)

Iaşi, 23 Maiŭ 7243. Costandin Nicolae-Vodă «rugătoruluĭ nostru luĭ Ionichiia egumenulŭ de la sfânta mănăstire Dancului de aice din Iaşĭ şi omuluĭ săŭ, pre cine va triimite», pentru a stăpâni Uşereştii: «neme fără voe omului mănăstireĭ să nu are nicĭ să cosască, nicĭ bucatele să-şĭ păşunedzi, şi să aibă a lua dijma dinŭ păni, dinŭ fănaţe, dinŭ prisăcĭ, dinŭ totă locului, cu totŭ venitulŭ pre obiceiŭ».

12 Septembre 7252. Hotarnică la Racovăţ şi Vasilcău. «Ne-aŭ adusŭ pe unŭ omŭ Mihalaş, ginerile luĭ [Ionŭ Vorniculŭ otŭ Vasălcăŭ], fiindŭ elŭ vechiŭ vornicelŭ la Racovăţŭ, şi ne-aŭ mărtu-

www.dacoromanica.ro

risătŭ acelŭ Mihalaşŭ că la Domnie Mării Sale luĭ Mihaiŭ-Vodă, fiindŭ acè moşie înŭ sama Lecăĭ Sărdariuluĭ, şi fiindŭ iarăşŭ pricină cu Vasălcău şi cu Voăncăuţiĭ, s'aŭ aflatŭ unŭ omŭ Gleştina şi c'unŭ Sămionŭ dascalŭ de aŭ zisŭ că ştiŭ pe unde umblă hotarulŭ.» «O stăncuţă ce să chiamă Ursoaia» (Soroca).

Marturi: Ghiorghiţă Hărjăŭ căpt. otŭ Japca. (Copie.)

7263. Hotărnicia Neamţului cu «Gheorghie Sirbulŭ otŭ Tătăroca, înpreună cu cumnatulŭ meŭ Ursache tijŭ otŭ tamŭ». Marturi «dumnealuĭ căpt. Amandachi de Soroca, Andronache Hortolomeiŭ tijŭ otŭ Soroca, Constantinŭ Smăcŭ». La Visoca. Iscăleşte şi «Lupulŭ Vorc. otŭ Pelicenĭ».

4 Novembre 7265. Costandin Mihaĭ-Vodă către Inochentie de Huşi, Mihălachi Cehan biv Vel Med. şi Ştefăniţă Iamandi vtori Păh., Neculaĭ Tiron Vornic de Poartă, pentru moşiile lui «Vlădica de Sănador» (*sic*: Sinadon).

Pecetea ambelor ţeri.

20 Iunie 7265. Scarlat Ghica lui Inochentie episcopul de Huşi şi la doi boieri, ca să aleagă moşiile lăpuşnene ce le are «Sfinţiia Sa părintele Sinado, epitropulŭ sfinteĭ mănăstirĭ Danculŭ».

7 Iulie 7265. Mitropolitul Iacov dă luĭ Ioanichie Sinadon carte de blăstăm pentru alegerea celor două moşii.

30 August 1765. Grigorie Alexandru-Vodă, pentru cele două moşii ale lui Ioanichie. Se iea «de a zăce» de la produse, «dinŭ prisăci cu stupĭ, dinŭ 50 unulŭ, carĭ, fiindŭ maĭ puţinĭ, să ia căte o pară de stupu». «Ce numaĭ dinŭ grădinĭ cu legumĭ să nu ia.»

O însemnare pe dos pomeneşte pe «căpitanul de Lăpuşna».

22 April 1798. Alexandru Ioan Calimah, pentru «Ieremie arhimandrit şi egumen mănăstiriĭ Danculŭ», care, la cele două moşii, e împresurat «de către megieşiĭ înpregiuraşĭ cari săntŭ la Ţinutu Fălciiuluĭ».

17 Maiŭ 1798. Matei Costachi Păh. către vărul săŭ Dumitrachi Miclescu: se scusă că nu poate veni la hotărnice, «fiindcă soţulŭ meŭ, Căsandra, cari cu frăţască dragoste să închină dum., să află bolnavă, şi maĭ amŭ şi altă trebuinţă».

26 April 1801. Hotărnicirea moşiei Neamţului, Pelicenii la Soroca, «ci esti pe Căinariŭ». «Şi amŭ strănsu şi pe răzăşiĭ de moşie Şalneriĭ, cu cari estĭ pricina, anume pe d. Jicnicerulŭ

www.dacoromanica.ro

Ioanŭ Buhuşŭ, gineri lui Andrunachi Rughi, Barbulŭ negustorŭ, tijŭ gineri luĭ Andrunachi Rughi, preutulŭ Grigori Rughi, Gavrilŭ Rughi, Tudosi Cobzucŭ, Ştefanŭ Rughi şi pe Neculaĭ Ursachi Post.».

Ca mai vechiu din actele cu însemnătate personală e acela al Mariei, soţia lui Chiriţă Paleologul, unul dintre acei intimi ai Movileştilor cari-i întovărăşiră şi în nenorocirea pribegiei, petrecînd mult timp în Polonia. Vedem, la 1620, în Martie, pe «giupăneasa răposatuluĭ Chiriţeĭ Postelnicul», întoarsă din «Ţara Leşească», după această mărturisire a ei, încă din 1612, cum dă mănăstirii Vatoped de la Muntele Athos moşia la Soroca, Voşca, precum şi alte posesiuni: satul Vasilcăul, tot de acolo, satul Cereşnovăţul, jumătate din Pohrebeni, Soloneţ, Movileanca (Iaşi) şi un heleşteu, cumpărat de la un Danco, «în hotarul tărguluĭ Iaşilor». Maria pecetluieşte cu vulturul imperial bizantin. Şi actul ei are cu atît mai mult preţ, cu cît în el ea se arată a fi sora «Doamnei Safta». Dar aceasta «Doamnă Safta» nu e alta decît «Ilisafta», Elisaveta, soţia, vestită prin ambiţia şi nenorocirea ei, a lui Ieremia Movilă.

Al doilea act din această speţă e raportul, scris de mîna lui chiar, al lui Miron Costin, în calitate de pîrcălab al Hotinului, către Domn, arătînd cum şi-a îndeplinit misiunea de a hotărî pricina vecinilor din Berestia aşezaţi la Milineşti, în aceleaşi părţi hotinene.

Actele privitoare la una din cele două mari fundaţii ale lui Vasile Lupu în Iaşi, mănăstirea Golia, n'au fost pănă acum publicate. Lăcaşul, înzestrat din bielşug de ctitorul său, avea întinse proprietăţi în Basarabia, ca şi mult mai vechea mănăstire a Neamţului. Între ele am găsit actul solemn prin care Vasile-Vodă însuşi îi dăruieşte moşia Clişcăuţii din Ţinutul Hotinului (7 Iulie 1649). Tot aşa unul de la Ştefăniţă, fiul lui Vasile, în care e vorba de scutirile acordate călugărilor şi în acel sat al Clişcăuţilor şi în Milineştii vecini: nicăiri n'am găsit o listă mai complectă a acestor scutiri mănăstireşti (22 Mart 1660). Un al treilea, mărturie de la boierii din acelaşi timp, priveşte o altă stăpînire a Goliei, moşia Vasilcăul, «înprotiva Cameniţăĭ», şi moara făcută acolo de «un om din ceia parte».

www.dacoromanica.ro

În numile Tatăluĭ şi Fiiuluĭ şi a Sfăntuluĭ Duhŭ, Troiţiĭ ceĭ de o fiinţă şi nedispărţiteĭ, iată eŭ, robulŭ stăpănuluĭ Domnuluĭ Dumnezeuluĭ meŭ Is. Hs. şi a Troiţiĭ închinătoriŭ, noĭ, Vasilie Voevodŭ, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domnŭ ţăriĭ Moldoviĭ, adică Domnie Mè amŭ binevoitŭ de a noastră bună voinţă, cu curată şi luminată inimă dinŭ totŭ sufletulŭ nostru şi cu agiutoriulŭ luĭ Dumnezăŭ răvnindŭ a urmà altorŭ răposaţiĭ Domnĭ č-aŭ întăritŭ şi aŭ miluit sfănta mănăstire în numile luĭ Dumnezăŭ şi pentru pomenire, dreptŭ aceia Domnie Mè cu agiutoriul luĭ Dumnezăŭ şi a presfinteĭ curateĭ şi prèblagosloviteĭ stăpăneĭ noastre Născătoareĭ de Dumnezăŭ şi purure Fecioareĭ Mariiĭ şi cu blagoslovenie a patru sfinţiĭ a noştri, a Moldoveĭ: chirŭ Varlaam arhiepiscopŭ şi Mitropolit di Sučava şi chirŭ Anastasie episcopŭ di Romanŭ şi chirŭ Theofanŭ episcopŭ di Rădăuţi şi chirŭ Ghedeonŭ episcopŭ di Huşi, Domnie Mè amŭ începutŭ a zidi sfănta mănăstire înŭ tărgulŭ Eşi, anumi Golăia, undi esti hramulŭ Înnălţare Domnuluĭ Dumnezăŭ şi Măntuitoriuluĭ nostru Is. Hs., şi amŭ datŭ şi am miluit sfănta mănăstire cu un sat anumi Cliţcăuţiĭ în Ţint. Hotinuluĭ, cu loc di heleştei şi morĭ pe părăulŭ satuluĭ şi cu totŭ venitulŭ. Cari acelŭ sat aŭ fost maĭ înnainte drept domnescu, ascultătoriŭ di oraşulŭ Hotinuluĭ, şi aŭ fost dat acelŭ sat de la Radulŭ Voevod boeriuluĭ săŭ Tudori Grecu biv Velŭ Vameşŭ. Şi după aceia Tudori Vameşŭ aŭ vîndutŭ acelŭ sat altui Grecŭ boeriŭ, anumi Leondarŭ tijŭ Vameşŭ, în zilile Domnieĭ Mele. Şi după aceia Leondarŭ Vameşu aŭ murit, şi aŭ fostŭ străinŭ, şi copiĭ n'aŭ făcutŭ, şi aŭ rămasŭ acelŭ sat iarăşŭ domnescu, spre oraşulŭ Hotinuluĭ, precum şi maĭ înnainte aŭ fostŭ.

Dreptŭ aceia Domnie Mè am dat şi am miluit cu acelŭ sat Clicicăuţiĭ pe sfănta rugă a noastră de iznoavă zidită Golăia, cu toate hotarăle şi venituriĭ, neclintit, nicĭ odinioare în vecĭ de vecĭ, şi dresuriĭ de danie şi cumpărătură č-aŭ avutŭ aciĭ boeriĭ grecĭ încă am dat Domnie Mè în mănule rugătorilorŭ noştri egumenuluĭ şi la totŭ soborulŭ de la sfănta mănăstire. Iarŭ, ivindu-se la o vreme niscăiva alte drese pe acelŭ sat, să nu să criadă, ci să ia şi să dè iarăşi înŭ mănule rugătorilorŭ noştri, călugărilorŭ de la sfănta mănăstire. Şi după viaţa noastră cini va fi Domnu dinŭ fiiĭ noştri saŭ dinŭ niamulŭ nostru, saŭ iarăşi pe cini va alege Dumnezăŭ a fi Domnu în pămăntulŭ nostru a Moldoviĭ, acela să nu strici a noastră danie şi miluire, ce este, a sfinteĭ mănăstiriĭ; iarŭ cini s'arŭ ispiti să strici a noastră danie şi miluire, acela să fie certatŭ de Domnulŭ Dumnezăŭ, şi de prè-curată maică-sa, şi de 12 Apostoliĭ, şi

www.dacoromanica.ro

de 318 părinţi de la Nichie, şi să fii părtaşi cu Iuda. Şi cu însuşu Domnulu amu poroncitu.

Înu Eşi, let 7157, Iuli 7 dni.

Noi Vasilie Voevod. Dumitraşco.

Asămine di pe sirbii s'au tălmăcit di mini, 795, Iulie 4. Andrei Sabii Căpt.

«Lt. 7168, iarú de la Hs. 1660, Mart 22.» Ştefan-Vodă (care «sărbăscu» lui Dumnezeu), cu binecuvîntarea Mitropolituluĭ Sava şi a episcopilor Dosofteĭ, Teofan, Serafim, dă Goliei satele Clişcăuţii şi Milineştii, «cari acestu satu Clişcăuţiĭ aŭ fostu de răscumpărătură luĭ Londar, carile aŭ fostu Vameşŭ-Mare, de la Tudori, iarăşŭ ĕ-aŭ fostŭ Vameşŭ, iară luĭ Londarŭ Vamăşuluĭ i-aŭ fostu dăruitu acestu satu părintele mieŭ Vasili Voevodu». «Ertat-amŭ Domnia Mea aceste sate dărili şi angăriile, ca să n'aibă a da noao nicĭo dajde, nicĭ mare, nicĭ mică, nicĭ zloţi, nicĭ leĭ, nicĭ galbenĭ de casă, nicĭ ilişŭ să plătească, nicĭ sulgiŭ, nicĭ ţară, nicĭ miiare, şi nicĭunŭ lucru noao să nu ni lucredză. Aşè şi de acmŭ înnainte de să vorŭ maĭ adaoge nescarĭ dărĭ, pentru multe asupreliĭ şi greutăţĭ carile să tămplă într'a noastră ţară a Moldoveĭ, de toate dările şi angăriile să fie înŭ pace: nicĭ camănă de băuturĭ, nicĭ de cojocărie, nicĭ de bezmăn să n'aibă a da. Numai să aibă a da aceste sate odată într'unŭ anŭ 100 ughĭ la cămara Domnii Mele, cănduŭ va fi dajde la haracĭ împărătescu, iarŭ altă nimicŭ să n'aibă a da preste totŭ anulŭ. Şi iarăşŭ amŭ ertatŭ de aceste sate 1000 de oĭ ţărăneştĭ, care facŭ 100 oĭ domneştĭ, şi 1000 de stupĭ ţărăneştĭ, care facŭ 100 de stupĭ domneştĭ, şi 500 de mascurĭ ţărăneştĭ, cariĭ facŭ 50 de mascurĭ domneştĭ: pre atăta cătŭ maĭ susŭ scrie să să ţie în samă fără de pecetluitŭ, întru nimicŭ să n'aibă valŭ. Iarŭ, de să va afla maĭ mulţĭ de cătŭ săntŭ oranduiţĭ, să să ia gorştină şi desetină dreaptă precum să ia de la toată ţara. Şi să fie în pace de toate dările şi angariile, precumŭ... maĭ susŭ scriemŭ, de căte arŭ fi pre alţiĭ înŭ ţara Domnii Mele, nicĭ globĭ... val saŭ pradă Vornicii-ceĭ-Marĭ, ci să aibă a lua gloaba călugăriĭ de la svănta mănăstire unde maĭ susŭ scrie, Golăia, dinŭ târgŭ dinŭ Iaşi, ca să li fie lorŭ de hrană şi d'imbrăcăminte călugărilorŭ cariĭ vorŭ trăi acolo la svănta mănăstire.» Închinare la Vatoped, «care aŭ ziditŭ Arcadie şi Andriianŭ Înpăraţi». Marturi boierii. Răcoviţă Cehan V. Log,

Traducere de pe la 1700—50.

Originalul de Corlat.

Confirmă Duca-Vodă la 10 Decembre 7174, Iaşi (foarte frumoasă mică pecete octogonală).

www.dacoromanica.ro

† Răcoviță Cehanŭ Velŭ Logftŭ i Toma Catacozinò Velŭ Vornicŭ i Duca Velŭ Vistearnicŭ scriemŭ la priatinii noștri, la părcălabii de Soroca, sănătate. Alta, vă dămŭ știre că ni s'aŭ jăluitŭ aicea înnaintea noastră egumănulŭ și cu totŭ săborulŭ de la svăntaa mănăstire de la Golăia, de aicea, dinŭ Iași, dzicăndŭ că aŭ o ocnî a svinteĭ mănăstirî acolo înprotiva Cameniță, anume Vasilicoul, și aŭ venitŭ unŭ omŭ dinŭ ceia parte de s'au tocmitŭ cu călugării ca să-și facă acelŭ omŭ moarî pre acelŭ locŭ a călugărilorŭ, și s'aŭ tocmitŭ să le dea pâine dinŭ anŭ înŭ anŭ, cumŭ le-aŭ fostŭ tocmala, și până acmŭ totŭ le-aŭ datŭ pâine, precumŭ s'aŭ tocmitŭ, iară acmŭ elŭ nu vra să le maĭ dea nemicî, și moara totuși ține pre acelŭ locŭ. Pentru acesta lucru dea care veți vedea cartea noastră, iară dumneavoastră să căutați să le faceți giudețŭ direptŭ cu acelŭ omŭ, de vreme ce să hrăneaște cu moara acolea: să aibă a le da pâine precumŭ le-au fostŭ tocmala de'ntâiŭ. Iară, de nu va vrea elŭ să le dea pâine precumŭ s'aŭ tocmitŭ, să fie volnicî călugării a-î strica moara aceluĭ omŭ de pre locului lorŭ. Ăcasta scriemŭ: într'altŭ chipŭ să nu fie.

U Iasŭ, Oct. 6.

Racoviță Cehanŭ Velŭ Logftŭ.

(Iscălitura greacă a lui Toma Cantacuzino.)

Un șir de documente privesc moșia de la Voroncăuți a lui «Ionașco Hrincovicĭ, ficiorului Nastasieĭ, nepotului luĭ [Gliga] Hrincovicĭ» (din vremea lui «Bogdan-Vodă») — *deci numele de familie se lua și de la bunic* —, «strenepotului luĭ Friții anŭ [Frățian] și luĭ Bocotco Cluciarulŭ»: el o trece surorii, Mărica, și cumnatului, Dumitrașco Fulger, pîrcălab de Putna. Moșia fusese a lui Nistor Ureche, care colonisase și oameni din Nimirovul vecin, ars de Tatari, până la refacerea satului lor: unul din acești oameni are nume străin, Chirilă Stolpenschi. Hrincovici are un proces cu vornicelul de Trifăuți, Veaverită, pentru un loc «la Țermurele Roșiu». Cu acest prilej asistăm și la procesul întemeierii unei slobozii domnești, la acel Nimirov și la Zaluceni.

Alt document destăinuiește cum se «descălecaŭ călărași» de Domnie, pe o siliște oarecare. După moartea lui Ionașco, fiul și fetele, Vasile, Ileana, Axena și Ana, trec Voroncăuții «fratelui nostru Iorgăĭ ce aŭ fostŭ Vameșŭ», pentru că el ținea pe vara lor, Lupa, fiica lui Dumitrașco Fulger și a Maricăi (1656). În aceste afaceri intervine și o datorie la «Hasanbașea Turcul».

Iași, 20 Novembre 7130. Ștefan Tomșa, pentru Ionașco Hrin-

www.dacoromanica.ro

covici şi fraţii Ştefan, Dumitraşco şi Manole, în judeţ cu Chirilă Stolpenschi, cu Toma Scurtu: «aŭ adusŭ şi nişte oameni de la Nemerovŭ şi ş'aŭ făcutŭ case de moşie lorŭ pe locului Cerliviĭ, înŭ gura părăului, înŭ izvoarele Manovca» (satul Voroncăuţi). Refusă dijma pe fînețe. «Darŭ Chirilă Stolpenschi aşa aŭ zisŭ înnainte Domnieĭ Mele că n'aŭ adusŭ pe aciĭ oameni, ci, căndŭ aŭ robitŭ Tătariĭ şi aŭ arsu totŭ satu Nemerovŭ, aciĭ oameni căţi aŭ scăpatŭ de la robii i-aŭ strănsu Ureche Velŭ Vorc., căndŭ aŭ ţănutŭ elŭ acelŭ satŭ Voroncăuţiĭ, şi i-aŭ aşăzatŭ pe acelŭ locŭ, făcăndu-le bordei pănă căndŭ le va faci case, iarăşŭ înŭ Nemerovŭ.» Se decide pentru Hrincovici. «Darŭ Chirilă Stolpenschi şi Toma Scurtŭ şi cu alţi toţi căţi vorŭ fi dinŭ Nemerovŭ să aibă a să amesteca la satulŭ lorŭ înŭ silişte înŭ Nemerovŭ, şi maĭ multŭ acolo să n'aibă triabă a să apuca.»

Traducere lîngă original.

22 Maiŭ 7136. Barnovschi Moghilă-Vodă, pentru procesul lui Ionaşco Hrincovici şi fraţii cu Veaveriţă de Gorna, vornicel de Trifăuţi, pentru «unŭ locŭ ce iaste înŭ gura văeĭ Otmanovca, la Ţermurile Roşiŭ, dzicăndŭ Ionaşco cu fraţiĭ săĭ c'aŭ trimisŭ boiarinulŭ Domnii Meale Necoriţă Hatmanŭ pre acelŭ vornicelŭ, pre Veaveriţă, ca să străngă oameniĭ cu cărţile Domnii Meale de slobodzie la seliște la Zaluceaniĭ şi la Nemirovŭ Decĭ acelŭ vornicelŭ aŭ pusŭ unŭ stălpu de slobodzie în siliştea Zaluceanilorŭ, care altŭ stălpŭ nu l-aŭ pusŭ înŭ siliştea. Nemirovului, ce l-aŭ pusŭ pre acelŭ locŭ la Ţermurele Roşiu, ce iaste de hotarulŭ satuluĭ lorŭ, a Voruncăuţilorŭ, iarŭ Veaveriţă vornicelulŭ aŭ dzisŭ înnaintea Domnii Meale că acelŭ locŭ iaste de hotarulŭ Nemirovului.» Cercetează pîrcălabii de Soroca pentru a întreba acolo. Hotărîre pentru Hrincovici. Pecete octogonală pe hîrtie. Iscălitură cu chinovar.

«Dumitre Căm. Dumitraşco Ştefanŭ Vel Logft. uč.»

Iaşĭ, 12 Maiŭ 7139. Moise Moghila-Vodă, pentru «Ionaşco Hrincovicĭ şi Dumitraşco Fulgerŭ şi Manole», în judecată cu «Futeiŭ hotnogulŭ de călăraşĭ, ce i-amŭ datŭ Domnie Mia carte să facă călăraşĭ şi să-ĭ aşeadze la o silişte a Domnieĭ Miale ce să chiiamă Nemirovulŭ, în Ţinutulŭ Soroceĭ, pre Nistru, iarŭ elŭ n'aŭ descălecatŭ călăraşĭ prea acea sileşte, unde amŭ datŭ Domniia Mea învăţătură, ce i-aŭ dusŭ pre aceĭ călăraşĭ de ş'aŭ făcutŭ case pre o bucatî de hotarulŭ Vorăncăuţilor, ce iaste

www.dacoromanica.ro

acelŭ satŭ a slugilorŭ noastre ce mai susŭ sîntu scrişi, în gura Lutmanvcăi, la nişti izvoară; şi aŭ arătatŭ ei urice bătrâne ce aŭ avutŭ Hrincovicĭ, scriindu în sămne şi alte direase de părŭ de la Ştefanŭ-Vodă şi de la Brănovschi-Vodă.»

Se trimet pîrcălabii de Soroca «ca să-ĭ scoaţă pre aceĭ călăraşi de pre locului lorŭ şi să-ĭ mute la ača silişte unde le-amŭ datŭ Domnii Mea, la Nemerovŭ».

Iscălitură cu chinovar.

F. d. «Ionaşco Hrincovicĭ, fiĭcorulŭ Nastasieĭ, nepotulŭ luĭ Hrincovicĭ, strenepotulŭ luĭ Friţiianŭ şi luĭ Bocotco Cluciaruluĭ, însumĭ pre mine mărturisescu cu cestŭ zapisŭ alŭ meŭ, scrisu-l-amŭ cu mîna mea şi cu toţĭ fiĭcoriĭ meĭ, cumŭ, de nimene nevoitŭ, nicĭ asupritŭ, vândut-amŭ a mea diriaptă ocină şi moşie denŭ satŭ denŭ Voroncăuţĭ de a patra parte, denŭ partea de giosŭ gĭumătate, cu vecinĭ, anum[e] aceasta parte de ocină vândut-amŭ surorie miale, Măricăĭ, şi cumnatu-meŭ, luĭ Dumitraşco Fulger, prăcălabulŭ de Putna, dreptŭ optudzecĭ de zloţĭ de argintu, şi ni-aŭ făcutŭ plata deplinŭ, cumŭ mai susŭ iaste scrisŭ. Pentru acia ca să hie lorŭ moşăi înŭ veacĭ, nime de vecinii meĭ să nu întoarcă această parte în tocmala mea înŭ veacĭ, şi să aibă a-şĭ fac[e] şi direase domneştĭ. Şi i-amŭ datŭ şi eŭ toate direasele miale la mâna lorŭ, ca să ştie.

Ionaşco Hrincovicĭ iscaalŭ (Pecete mică neagră.)

14 Iulie 7143. Vasile-Vodă, pentru Ionaşco Hrincovici, «snă Anastasieĭ, vnuc Gligăĭ Hrincovicĭ»: a vîndut ocina sa la Voroncăuţi (Soroca) surorii, Marica, şi cumnatului, Dumitraşco Fulger.

Pătraşco Başotă Vel Logofăt. Vasilie.

8 Februar 7145. «Ştefan Hrincovicĭ, fiĭcorulŭ Nastasieĭ, nepotulŭ Grigăĭ Hrincovicĭ», arată că vinde «ocina şi moşia den uricu č-aŭ avutŭ moşulŭ nostru Hrincovicĭ de la Bogdanŭ-Vodă şă denŭ ispisocŭ de'npărţală de la Irimia-Vodă Moghila», la Voroncăuţi, «ci-ĭ pre Nistru, înŭ Ţănutulŭ Sorociĭ, la Ţărmuri Roşăĭ» pe 65 de taleri, lui Dumitraşco Fulger, cumnat. «Şă noi i-amŭ datŭ bani deplinĭ, şă cu aceşte banĭ m'amŭ plătitŭ de Hasanbaşea Turcul, cândŭ amŭ fostŭ datorŭ, şă mi-aŭ mai datŭ o iapă dereptŭ optŭ galbenĭ bunĭ, şă m'aŭ mai datŭ şăptedzăcĭ de călĭ de grăŭ.» Marturi: «frate-miŭ Ionaşco Hrincovicĭ şă Condria fiĭcorulŭ loĭ Păvălenco denŭ Măgură şă cumnatu-meŭ Manole».

Iaşi, 17 Iulie 7164. «Ileana, Axana şi Vasilie şi Anna, fiĭcoriĭ luĭ Ionaşco. toţĭ nepoţiĭ şi strănepoţiĭ luĭ Bucotco şi Gligăĭ Hrin-

www.dacoromanica.ro

covicĭ», vînd moşia lor din Voroncăuţi «fratelui nostru Iorgăĭ ce aŭ fostŭ Vameşŭ şi giupăneseĭ dumisale, veareĭ noastre Lupeĭ, fata luĭ Dumitraşco Fulgerŭ ce au fostŭ Vornicŭ şi a Măricăĭ, nepoata luĭ Hrincovicĭ», pe 100 de lei «banĭ buniĭ»; «însă cu partia frăţine-nostru lui Pătruşŭ, caria o amŭ cumpăratŭ eŭ, Vasilie, de la Pătruşŭ dereptŭ doĭ boĭ prăţuiţĭ optŭ galbenĭ buni, şă m'aŭ mai datŭ o iapă dereptŭ 20 de leĭ». Marturi: Roşca Vornic de gloată, Stroescul Vornicul, Bejan, Ghence şi Beldiman şi Rugină şi Constantin şi Alexandru Costin şi Mirăuţ Păsturniche, Vornicĭ de gloată. «Şi aŭ fostŭ şi cumnatu nostru, Bosie, fiĭorulŭ luĭ Manule, de faţă, şi Ilisatha călugăriţa, şi Andreiaşŭ, feĭorulŭ eĭ.» «Şi eŭ, Dumitraşco Uricariulŭ, amŭ scrisŭ.»

Vameşii Moldovei în veacul al XVII-lea au o serie întreagă de acte care-i privesc. Condrea, cunoscut foarte bine şi de aiurea, are, cu Sofronia, un fiu, Ioan, care cumpără la anul 1641 satul Milineştii, în presenţa şi a lui Condrea, a lui Crăstea, alt vameş, şi a lui Leontari, «Leondar», care e Vameşul-cel-Mare. Avem testamentul lui Ioan, scris într'o grecească din cele mai nepieptănate; asistă la redactarea acestei diate, între alţii, Leondari şi alţi Greci, Hristu şi Nicola al lui Kataratos. Milineştii şi viile de la Cotnari sînt lăsaţi Goliei; Trei Ierarhii au satul Piatra, din Ţinutul Iaşilor.

La 1644, «Vameşul-cel-Mare» era Profir, care cumpără atunci satul Uşereii în Ţinutul Lăpuşnei, înnaintea vameşului grec Franguli. Profir iea apoi, în anul următor, şi moşia Bîrlădenilor, tot în acel Ţinut. La 1669 se pomeneşte «Iane [Marcu], fratele luĭ Prohirŭ č-aŭ fostŭ Vameşŭ-Mare». El vinde, ca moştenitor, Uşereii, unui nou Vameş-Mare, pe care-l cunoaştem şi ca proprietar la Poieni, şi ca întemeietor al unei mănăstioare, Păun: la învoială se întîmpină, afară de «Vameşii-cei-Mari»,— deci nu era numai unul singur—, Crăstea sau Hristu Ghiorghiu, calificat de Vameş-Mare, şi Statie (Hristu), simplu vameş, starostii de negustori Crîstea şi Alexandru, apoi şi Alexandru, cari iscălesc greceşte, «Mihaiŭ schimbătoriulŭ», a cărui iscălitură poartă în greceşte: «Mihali Nicolau zarafulŭ». La 1691 fusese vameş Gheorghe Papanikolau, a cărui soţie era Romînca Lupa. Într'un act din

www.dacoromanica.ro

secolul al XVIII-lea e vorba şi de Constantin fiul Vameşului Prohir.

Iaşi, 26 Ianuar 7149. Vasilie-Vodă pentru egumenul de Golia (Golîia), care aduce zapisul de la «Ioan fiul luĭ Condria Vameş şi cneaghina Sofronia, fiica luĭ Dumitru Niagoe biv Ceaşnic», înnaintea luĭ Varlaam Mitropolitul, a episcopilor Dosofteiu şi Anastase şi Gheorghie, lui Leondar Vel Vameş, lui Condria Vameş, luĭ Tănasie Uşer, lui Nicolai Condrat, lui Crăstea Vameş, etc., prin care-şi dă satul Milineştii lui Ioan fiul lui Condrea. Iscălit Domnul. Scrie Şaidir.

Testamentul luĭ «Οἰὼν, υἱὼς τοῦ Κῶντι τοῦ Βάμεσι»: chiamă pe duhovnicul său, popa Sofronie, şi pe egumenul Goliei Roman şi pe Leondari vameşul, pe Hristu şi pe Nicola τοῦ Καντάράτου, pe Atanasie Uşerul şi pe Ienachi Căminarul şi lasă Milineştii Goliei, ca şi viile de la Cotnari de la maică-sa, Sofronia. Va îngriji de tatăl lui. Dă moşia Piatra (Iaşi) la «mănăstirea Domnuluĭ nostru», Trei Ierarhii. Hîrtiile le are mătuşa, Solomia luĭ Neagu. Iscălituri greceşti.

Iaşi, 21 April 7149. Vasile-Vodă dă Goliei moşia luĭ Ion sin Condre Vameş, la Milineşti, «cu răbnic», etc., şi vie la Cotnari, şi «la unŭ dialŭ ci să numeştĭ Dialulŭ Păşenii». Credinţa fiului Ştefan.

Tradus de Sabie la 1795.

Iaşi, 22 August 7152. «Vasilie Banul, Marele Medelnicearŭ», vinde Uşereii, «ce-ĭ pre Prutŭ, în Ţinutulŭ Lăpuşneĭ», «şi cu bălţĭ de piaşte şi cu făneţŭ», etc., «dumisale luĭ Profirŭ Vameşulŭ-celŭ-Mare», pe 350 de taleri, «banĭ de argintu». Era de moşie «depreună cu alte semenţiĭ ale noastre», cu care s'a înţeles, Drăguna, Candachiia, «featele Nastasieĭ, nepoatele luĭ Toaderŭ Ungurulŭ».

Nume: Drăganŭ Uresculŭ, Stranca, Grozava, Batin, Acsana, Drăguţa, Guţul, Trofana. Φραγγούλη δάμασις μαρτιρὸ.

Mărturie şi de la boierii de Divan, 5 Septembre 7153.

Iaşi, 25 April 7153. Vasile-Vodă, pentru aceia,—între cari fiiĭ luĭ Neaniul Doboş, Vidruţ fiul unei Maica—, cari vînd sat la Brălădeani, pe Prut, în Lăpuşna. Cumpără Marele-Vameş, Profir. Slavon. Pecete.

Iaşi, Iunie 7177. Solomon Bărlădeanul Mare-Logofăt, etc.,

www.dacoromanica.ro

pentru cumpărătura lui «Iane, fratele luĭ Prohirŭ č-aŭ fostu Vameşŭ-Mare». Între semnăturĭ: Τζεχάνος Ἀρμάσης. Aproape singurul semnează greceşte faţă de iscăliturile româneştĭ (a lui Miron Costin, a luĭ «Rusulŭ Vorniculŭ de gloată», etc.).

Confirmare de la Duca-Vodă, 28 Iunie 7177.

Iaşi, 25 Iunie 7177. «Iane, fratele luĭ Prohirŭ č-aŭ fostŭ Vameşŭ-Mare», vinde Uşireştii lui «Păunŭ ce iaste Vamăşŭ-Mare», pentru 420 de lei bătuţi. «Înnaintea Vameşilorŭ celŭ Marĭ şi denaintea starostelorŭ de neguţătorĭ; anume Vameşiĭ: Andronicŭ č-aŭ fostŭ Postelnicŭ-Mare, şi Crăstea Vameşulŭ-celŭ-Mare, şi Statie Vameşulŭ şi Alexandru Ramandĭ č-au fostŭ Uşearŭ Mare, şi Crăstea şi Alexandru, starostiĭ de neguţătorĭ, şi Mihaiŭ schimbătoriulŭ, şi Gheorghie a Frăncaĭ, č-aŭ fostŭ Vornicŭ de trăgŭ, şi Necula şi Iorga Bute, şi mulţiĭ alţiĭ s'aŭ prilejitŭ într'ačastă tocmală.»

Ἀνδρώνικος ποστέλνικος. † Γηοάνις Μάρκου, ἀδελφὸς τοῦ Προφίρι στρέγο τὰ ἄνοθεν. Χρίστος Γεωργήου καὶ Βάμαισις μάρτυρας. Στάθης Χρήσου μάρτηρας. [Ramandì, greceşte]. Ἀνδρ. στάροστης, Ἀλεξάνδρης στάροστας, Iorga Buta, Μηχάλης Νηκολάου σαράφης μαρτηρὸ τὰ ἄνοθεν. Ghiorghie Frănca.

Iaşi, 1691, 14 Decembre. Dosofteiu de Ierusalim adevereşte că Gheorghe Παπα-Νικολάου, ὁ καὶ Βάμεσης, a lăsat moştenitori pe soţia Lupa şi fiica Anastasia, care lasă şi de la săraci. Două moşii trec la Golia. Iscăliturile greceşti.

12 Iulie 7265. Judecată înnaintea lui Scarlat-Vodă Ghica între Ioanichie Sinadon şi «Pascalŭ Hoştină, fečorulŭ luĭ Costantinŭ — [alb] şi Costantin, fičorulŭ luĭ Prohirŭ č-aŭ fostŭ Vameşŭ-Mare». Cele două moşii date la Danco, de Păun, s'au cumpărat de la «Eni», fratele lui Prohirie Vameşul. Pascal Hoştină atacă dreptul mănăstirii. Era vorba de alţi Uşerei ai «Sanduluĭ ispravnicu de copiĭ».

V.

În ce priveşte aşezămintele, avem două cărţi domneşti din veacul al XVI-lea, în care Petru Şchiopul şi pe urmă Aron-Vodă dau ordine către pîrcălabii şi chiar *hotnogii* de Ciobărciiu, la Nistru, de-asupra Cetăţii-Albe, ca să împiedece încălcările, în dauna moşiei mănăstirii Neamţului, ale lui Malic de la Copanca, — un Armean, după cît se pare, amestecat în pescării —, şi ale oamenilor lui. Odată, ca pedeapsă, pentru că «săpase bălţile», supt lancu-Vodă, i se ieau şase boi, altă dată doisprezece (fusese

www.dacoromanica.ro

amenințat și cu cinzeci), și vinovatul Malic e chemat la Domnie să-l «urgisească». Cum el urmă pe aceiași cale, lăsînd călugărilor «numaĭ o gărlă la Copanca, unde lovește înŭ Crivaia», oprindu-se celelalte «gîrle» și «iezere», pîrcălabii dau voie să se spînzure ai lui Malic. Actul lui Iancu-Vodă e important și prin aceia că pentru întăia oară se scrie: «Alexandru-cel-Bun».

De sigur o neașteptată întregire a cunoștinților despre condițiile pescuitului în Moldova către sfîrșitul veacului al XVI-lea.

Cu mila luĭ Dumnezău noĭ, Iancul Voevod, Domn pămîntuluĭ Moldavieĭ, scriem credincioasăĭ slugiĭ noastre Bodeiul Vel Vătaf de Țănutu Lăpușniĭ, dăm de știre precum că aŭ jăluit rugătoriĭ noștri călugăriĭ de la mănăstirea Neamțuluĭ asupra luĭ Malic din Copanca, și aŭ zis precum că aŭ niște iazere acolò la Copanca, și aŭ arătat înnaintea noastră dreapte priveleghiĭ pre care aŭ eĭ de la Alecsandru Voevod cel Bun și de la bătrănul Stefan Voevod și de la Petru Voevod asupra acelor bălți de iazere, iar Malic le sapă bălțile lor cu a sa puteare, și încă maĭ nainte s'aŭ tras înnaintea luĭ Petrea părcălabul, și le-aŭ făcut lor ispisoc de pace, iar el nu s'aŭ ținut de acea tocmeală. Deci Petrea le-aŭ rănduit lor zi în zioa Adormiriĭ Născătoareĭ de Dumnezeŭ; apoĭ el n'aŭ venit într'acea zi, ci aŭ venit maĭ nainte de zi cu vicleșug, și, gătindu-să nu știŭ cum, ș'aŭ făcut lui-șĭ carte ca să sape. Iar, deacă veĭ vedea această carte a noastră, tu să-ĭ iaĭ de la dănsul 6 boĭ și cartea, și le trimite la noĭ, și astupă bălțile pe unde aŭ săpat. Și să ziceĭ fieștecăruia om ca să nu sape nimenea, că, de or săpa, bine să știe că vom trimete și vom lua 50 de boĭ. Așa să știțiĭ, și pre noĭ să nu ne învățațiĭ. Leat 7089, August 16. Stroicĭ Vel Logofet ucil. Ghiorghie.

Pecete ruptă.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ noĭ, Petru Voevodŭ, Domnŭ pămănțuluĭ Moldavieĭ, scriemŭ slugiĭ noastre ceĭ credincoase, părcălabuluĭ dela Ciobrăciŭ, dămŭ ție înștiințare precumŭ că aŭ jăluituŭ călugăriĭ de la Neamțu asupra luĭ Malic de la Copanca, și așa s'aŭ plănsŭ înnaintea Domnii Meale precumŭ că le face lorŭ multŭ răŭ și nu potŭ eĭ de răulŭ luĭ ca să-șĭ ție locurile sale și iazerile. Și încă s'aŭ maĭ trasŭ eĭ de față înnaintea Domnii Meale cu acelŭ Malicŭ. Și amŭ luatŭ de la dănsulŭ 6 boĭ; iarŭ, cănduŭ iaste acumŭ, elŭ iarŭ aŭ începutŭ a le face lorŭ învăluială. Deci, deacă veĭ vedea ačastă carte a Domnii Meale, iarŭ tu să iaĭ de la dănsulŭ 12 boĭ și să-ĭ trimițiĭ pre eĭ și pre dănsulŭ la Domniia Mea să-lŭ urgisescŭ. Și iarăși încă tu părcălabe, să

www.dacoromanica.ro

aibĭ a aşăza aceale gărle cu satulŭ de acolò. Şi într'altŭ chipŭ să nu facĭ.

Domnulŭ aŭ zisŭ. Stroicĭ Marele-Logofătŭ aŭ învăţatŭ. Sava.

Traducere din 1802, de Ioan stareţul de Neamţ.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ, noĭ, Aronŭ Voevodŭ, Domnŭ pămăntuluĭ Moldavieĭ, scriemŭ slugilorŭ noastre, credinčoşilorŭ părcălabĭ şi hotnoghĭ de la Ciobrăciŭ şi dăm şi vooă a şti că nooă s'aŭ jăluitŭ călugărieĭ de la Neamţu asupra fečorilorŭ luĭ Malicŭ de la Copanca şi aŭ spusŭ că nu potŭ să ţie de eĭ locurile lorŭ şi iazerile şi gărlele şi le-aŭ lăsatŭ lorŭ numaĭ o gărlă la Copanca, unde loveaşte înŭ Crivaia. Decĭ, deacă veţĭ vedea ačastă carte a noastră, voĭ să luaţĭ sama pentru acea gărlă cu satulŭ Copanca şi spuneţĭ fečorilorŭ luĭ Malicŭ să lasă locurile călugărilorŭ înŭ pace, cu gărlele şi cu ezerile. Iarŭ carĭ dintr'aceĭ fečorĭ a luĭ Malicŭ va maĭ face supărare, iarŭ voĭ pre dănsulŭ să-lŭ spănzuraţĭ acolò, pentru că de multe orĭ s'aŭ părătŭ înnaintea noastră şi aŭ rămasŭ pe fečoriĭ luĭ Malicŭ, şi n'aŭ ascultatŭ de cartea Domnii Meale. Aşa să ştiţĭ.

Domnulŭ aŭ zisŭ. Grigorie.

Traducere din 1812.

Un act din 1619 arată că pe atunci vecinii, «vecinii de moşie», puteaŭ pleca «unde-i voia», dar cu condiţie de a plăti, fie şi în vite, *cisla* pe care o părăsiau.

28 Iulie 7127. Nicoară Vel Dvornic de Ţara-de-sus, Voruntar Vel Comis, Nebojatco Logofăt, Vasilie Neagoe Vel Post., Petraşco Başota, Pătraşco Ciolpan şi Dumitraşco Ştefan, pentru «Pătasie şi Creciun, frate-săŭ, denŭ Cotova», dînd luĭ «Nicoară Prejesculŭ Vistearnicŭ» partea din Crivcenĭ. «Păntru căčĭ aŭ fostŭ maĭ deintea Pătasie vecinŭ de moşiia, şi l-aŭ lasatŭ de s'aŭ dusŭ de satulŭ luĭ unde-ĭ voia, şi aŭ plătitŭ şi nişte vite păntru cisla ce aŭ peritŭ păntru dănsulŭ. Direptŭ acea aŭ lăsatŭ ca să fie dumisale Vistearniculuĭ diriaptă moşiia cu totŭ vinitulŭ, şi nime denŭ oameni lorŭ saŭ fičorĭ lorŭ să n'aibă a se mesteca la cea ocină nicĭ denuorea înŭ viacĭ.»

Iscălituri şi peceţi.

O vînzare de stupi, de către un credincios al luĭ Constantin Duca-Vodă, care trece apoi la Munteni, ne introduce într'o ramură prea puţin cunoscută a vieţii economice în trecut.

Dat-amŭ scrisoarea noastră dumisale luĭ Iordachi Rusetŭ Visterniculŭ precumŭ amŭ vândutŭ dumisale 82 de stupĭ, care aciaştĭ stupĭ aŭ fostŭ aĭ mieĭ la dumnealuĭ încă din

www.dacoromanica.ro

Domniia d'intăĭ a Mării Sale luĭ Costantinŭ Duca-Vodă de mi i-aŭ ţinutŭ. Acmŭ dăndu Dumnezăŭ de amŭ venitŭ iară cu Măria Sa înŭ ţară, mie nu mi-aŭ trebuitŭ aceĭ stupĭ, căcĭ nu iaste şediarea în ţară, ce mărgu înŭ Ţara-Rumănească. Ce eŭ i-amŭ văndutŭ dumisale; iară pentru prăşăla stupilorŭ mi-aŭ datŭ dumnealor şaptedzăcĭ de leĭ, de care eŭ i-amŭ făcutŭ acmŭ dumisale ăcastă scrisoare de la mine, că să fie de aşedzămăntŭ stătătorŭ, să nu maĭ aibă de spre mine nice o nevoi. Şi pentru creadinţa ni-amŭ pusŭ degetulŭ să să ştie.

U Iasŭ, lt. 7209 Ghen. 13. Care s'aŭ făcutŭ peste totŭ 31 leĭ.

...Lupulŭ Bogdanŭ bivŭ Hatmanŭ, marturŭ.

Prin porunca lui Scarlat-Vodă Ghica pentru culegerea «dejmeĭ denŭ păine şi denŭ fănaţe de la Tatarĭ» de către călugării de la Dancu pe nişte moşii ale lor, îngăduindu-se ca acești Tatari să «are şi coseascăs şi «uşurgiii» să se amestece pentru «a li lua pîine», pătrundem mai adînc în mecanismul uşurului.

23 Iunie 7265. Scarlat Ghica, pentru «Ioanichie Vlădica de Sinadon», cu privire la cele două moşii. «Şi pe aceste moşiĭ arŭ fi arăndŭ şi cosindŭ Tătariĭ, şi uşurgii eŭ păini de pe la Tătarĭ, şi mănăstire niciunŭ folosŭ nu are de acele moşiĭ». Radul Racoviţă Vel Log., le-a constatat a fi ale mănăstirii. «Pe cini va trimite Sfinţie Sa să fie volnicŭ cu carte Domnii Meale a strănge şi a lua toată dejma dinŭ păine şi dinŭ fănaţe de la Tatarĭ şi de alţiĭ ce orŭ faci pe aceste moşiĭ, iarŭ uşurgii întru nemică să nu să amestece nicĭ a scria dejma acestorŭ moşiĭ. Şi porăncimŭ Domnie Mè dum. boerĭ uşurgiĭ şi tuturorŭ altora cariĭ viţĭ fi orănduiţĭ cu slujba uşuruluĭ, întru nemică să nu vă atingeţĭ de aceste moşiĭ a face supărare.»

În sfîrşit la 1798 vedem pe un Evreu din Huşi, Leiba Iosăp, care, cumpărînd un *suhat* «de la unŭ Stamate Bulgarĭ, pe apa Lăpuşniĭ» (Bulgarul o cumpărase de la Matei Costachi), discută cu privire la o fîntînă făcută pentru vitele cirezii sale.

25 Maiŭ 1798. «Leiba Iosăpŭ otŭ Huşi» arată că a cumpărat «unŭ suhatŭ de la unŭ Stamate Bulgarĭ pe apa Lăpuşniĭ, care moşie şi el o are cumpărătură de la dum. Pah. Mateĭ Costachi». Face fîntînă, «fiindŭ-că vitele să facŭ maĭ buni şi maĭ grasă căndŭ să adapă denŭ făntănă, băndŭ apă rece». Egumenul astupă izvorul. «Pentru folosul cireziĭ unde amŭ făcutŭ făntăna cu cheltuiala mè.»

www.dacoromanica.ro

VI.

Dar ceia ce face marea importanţă a lucrurilor găsite la Chişinău — şi care, cu învoiala colegului nostru, ministrul basarabean Inculeţ, întră azi în posesiunea Academiei — este o serie de preţioase pergamente, din care *trei de la Alexandru-cel-Bun* (31 August 6937, 1-iu Septembre 6937, 23 Decembre 6938), *unul de la Petru Aron* (1-iu Mart 6964), *două de la Ştefan-cel Mare* (13 Iulie 6971 şi 17 Mart 7008) şi, în sfîrşit, *unul de la Petru Rareş* (15 Mart 7035).

Ele privesc «iezărul la Nistru anume Zagornoe şi prisaca de la Zahorna», date mănăstirii Neamţului. Lăsăm să urmeze, pănă se va da o ediţie a textului slavon, traducerile făcute, la începutul veacului trecut, de egumenul Ioan de la Neamţ.

Cu mila luĭ Dumnezeŭ noĭ, Alecsandru Voevodŭ, Domnŭ pămăntuluĭ Moldavieĭ, facemŭ înştiinţare cu ačastă carte a noastră tuturorŭ care o vorŭ vedea saŭ cetindu-să o vorŭ auzi, precumŭ ne-amŭ îndemnatŭ pentru a noastră sănătate şi pentru a noastră măntuire şi amŭ datŭ mănăstiriĭ de la Neamţu, Înnălţăriĭ luĭ Hs., iazerŭ la Nistru, anume Zagornoe, şi prisaca de la Zahorna, uricŭ cu totŭ venitulŭ ce va fi a lorŭ. Pentru aceaia căte cară orŭ trimite de la mănăstirea Neamţuluĭ, orĭ după peaşte, saŭ după miere, saŭ orĭ după care lucru oricănd, de la dănşiĭ nicăiurea să nu le ia vamă prinŭ pămăntulŭ nostru, nicĭ la orice locŭ, nicĭ la trecătoare, oriunde, să nu le ia nimic, că-ĭ vomŭ certa cu mare muncă. Iarŭ care arŭ voi să ia de la dănşiĭ vamă saŭ brudină, fie oricînd şi la ce vreame, unuluĭ ca acela să fie blăstămatŭ de la Domnulŭ Dumnezeŭ şi de prea-curata luĭ Maică şi de toţĭ sfinţiĭ, aminŭ.

(Tradus de stareţul Ioan.)

Cu mila luĭ Dumnezeŭ bine-credinciosul Domn şi rob stăpănuluĭ mieŭ Iisus Hristos, Io Alexandru Voevod şi Domn a tot pămăntul Moldovlahieĭ şi cu *bine-credincioasa Doamna Marina*, bine am voit cu a noastră bună voire şi cu toată a noastră bună voinţă şi cu agiutoriul luĭ Dumnezeŭ ca să înnoim şi să întărim mănăstirea Neamţuluĭ, a Înnălţăriĭ Domnuluĭ, şi am adaus eĭ dintru a noastră aveare ca pre căt să le poată a fi să le agiungă celor ce să vor afla într'ănsa balta asupra Nistruluĭ, ce să numeşte iazerul Zahorna, cu gărlele eĭ, şi prisaca de la Zahorna, şi pre fieştecare an 12 poloboace de vin din zeciuiala Neamţuluĭ. Acestea toate să fie ceĭ maĭ nainte zise mănăstirĭ uric cu tot venitul nestrămutat niciodată în veacĭ, pentru sănă-

www.dacoromanica.ro

tatea noastră şi pentru pomenirea născătorilor noştri celor ce cu sfinţenie s'aŭ odihnit. Şi încă am voit şi am ales pentru noĭ dooă zile ca să să cănte nooă dumnezeiasca liturghie întru toate săptămănile, Domnii Meale Gioĭ, iar Doamniĭ Mariniĭ Marţi, şi întru aceale zile să să dea fraţilor la trapeză căte o cupă din vinul acel de mai sus zis, pănă cănd vom fi în viaţă. Acestea sănt căte pentru a noastră sănătate, iar după a noastră moarte pentru a noastră măntuire. Aşijderea şi igumenul chir Siluan aceĭ zise mănăstirĭ şi cu toţĭ fraţiĭ ceĭ întru Hristos ceĭ ce să află întru acea mănăstire ne-aŭ dat nooă făgăduinţă înnaintea luĭ Hristos ca să înplinească toate cuvintele ceale maĭ sus zise, şi vor ţinea tare cu mulţămită şi cu rugăciune, din toată inima. Iar, deacă cineva dintr'ănşiĭ saŭ după dănşiĭ care va fi nacealnic aceĭ mănăstirĭ nu va înplini acelea, aceia să dea cuvănt înnaintea luĭ Hristos, în zioa strașniculuĭ judeţ, şi blestemul lor să fie asupra lor. Şi pentru întărirea tuturor acelor maĭ sus scrise am scris şi credinţa Domnii Noastre cel maĭ sus scris Alecsandru Voevod şi credinţa iubituluĭ fiiŭ a Domnii Meale Iliia Voevod şi credinţa tuturor boierilor noştri a Moldavieĭ, marĭ şi micĭ[1]. Iar după a noastră viiaţă cine va fi Domn pămăntuluĭ nostru, saŭ din copii noştri, saŭ din neamul nostru, saŭ pre cine Dumnezeŭ va aleage ca să fie, unul ca acela să nu aibă a strămuta a noastră danie, ci maĭ vărtos să o întărească, pentru că am dat şi am făcut noĭ aceale de maĭ sus scrise cu tot gîndul nostru cel bun. Iar cine ar vrea ca să le strămute acelea, saŭ să sfătuiască spre a le strămuta, unul ca acela să fie blestemat de Domnul Dumnezeŭ şi de preacurata Maica luĭ şi de 4 evangheliştĭ şi de 12 sfinţĭ şi verhovnicĭ Apostolĭ şi de 318 sfinţĭ părinţĭ şi de Dumnezeŭ purtătorĭ, ceĭ din Nicheia, să fie asemenea Iudiĭ şi blestematuluĭ Arie, şi să aibă parte cu aceĭ care aŭ strigat asupra stăpănuluĭ Hristos: săngele luĭ asupra lor şi asupra fiilor lor. Iar spre maĭ multă întărire a celor maĭ sus scrise am poruncit slugiĭ noastre ceĭ credincioase, luĭ Neagoe Logofăt, ca să scrie şi să spănzure pecetea noastră la acest uric al nostru.

(Suceava, 1-iu Septembre 6937.)

Cu mila luĭ Dumnezeŭ eŭ, robul stăpănuluĭ mieŭ Iisus Hristos, Io Alecsandru Voevod şi Domn a tot pămăntuluĭ

[1] De fapt şi fiii Steaţco şi Petru şi Alexandru, boierii Mihail cu fiii, Vîlcea, Cupcici Vor., Negre (fără fii), Dragoş, Iurg, Oprişia, Ivan Deatco, Ciurba, Stan Bîrliciu, Domoncuş Stolnic, Negrilă Ceaşnic, Hodco Post.

www.dacoromanica.ro

Moldavieĭ şi cu blagocestiva Doamna Marina, bine am voit cu buna noastră voinţă şi cu toată a noastră bună voie şi şi cu agiutoriul luĭ Dumnezeŭ ca să înnoim şi să întărim mănăstirea Înnălţăriĭ Domnuluĭ, care iaste de le Neamţu, şi am adaos la dănsa dintru a noastră aveare ca să poată vieţui ceĭ ce să vor afla întru dănsa, la Nistru balta ce să numeaşte iazerul Zahorna cu gărlele sale, şi prisaca de la Zahorna, şi din gios treĭ morĭ care sănt la Banschi, a treia parte pe părîŭ, treĭ morĭ toate, şi să aibă pe fieştecare an a lua 12 poloboace de vin din deseatina Neamţuluĭ. (Ca maĭ sus. Boieri ca mai sus, dar se zice: Jurj Fratovschi, Cupcici după acesta, Crăstea, Dan...., Oprişia, Ivan, Deatco, Uncliat, Ciurbă, Domoncuş Stol, Negrilă Ceaşnic, Costici Post.)

Neamţ, 1-iu Mart 6964. Petru-Vodă întăreşte, «cu tot venitul, iar hotarul luĭ în gios de Nistru, din Chişna în gios şi până la gura Zagornii, şi cu toate gărlele căte cad în Zagorna, gărlele domneştĭ şi cu prisaca Ivancova şi prisaca Zagornii şi cu treĭ vaduri la Nistru, la Haboronea şi Corabsca şi la gura Zahornii. Aşijderea, de va avea cineva trebuinţă a tăia stejarĭ ca să facă plute, să nu fie slobod a întra în dumbravă fără de voia lor; nicĭ la bălţĭ să nu aibă treabă nimenea a să amesteca; şi, în hotarul acela căte prisăcĭ vor fi, să aibă a lua deseatină călugăriĭ mănăstiriĭ, aşijderea şi vamă celor ce vor lua peaşte în hotarul Zagornii.»

Suceava, 13 Iulie 6771. Ştefan-Vodă confirmă posesiunea «cu toate gărlele şi poenile pretutindinea după hotarul cel vechiŭ ce-l are mănăstirea. Şi iarăşĭ cine va fi rănduit de cătră noĭ deseatnic de prisăcĭ, aceĭ desetnicĭ să nu aibă a lua desetină din prisăcile mănăstiriĭ măcar giumătate de ban... Şi nicĭun suflet să nu aibă a să amesteca la prisăcile şi gărlele şi la poenile mănăstiri.»

Dobre Logofătul.

Iaşi, 17 Mart 7008. Ştefan-Vodă pentru posesia Neamţuluĭ, «unde iaste igumen rugătoriul nostru chir popa Theoctist». «Şi pentru sănătatea şi măntuirea Doamneĭ noastre Marieĭ şi pentru sănătatea şi măntuirea fiilor noştri.» «Precum am întărit şi am întemeiat a noastră sfântă mănăstire de la Neamţu, şi am dat şi am maĭ adaos de la noĭ aceĭ maĭ sus scrise sfinte mănăstirĭ de la Neamţu balta Crivaia şi iazeru anume supt Dobrovca şi cu gărla ce să numeşte Chişcina, care iaste din sus, de după sfârşitul pisculuĭ, de unde eşă gărla din Nistru şi curgi la vale, până în iazerul Dubrovca şi din Dubrovca, până unde cade în iazerul Zahorna.» Marturi: fiul Bogdan, Duma,

www.dacoromanica.ro

Boldur Vornic, Ştefuł, Duma Brudur, Toader şi Negrilă pîrcălabi de Hotin Eremiia şi Dragoş de Neamţ, Şandru de Cetatea-Nouă, Luca Arbure portar de Suceava, Călnău Spat., Isac Visternic, Moghilă Ceaşnic, Ion Frunteş Stolnic, Petrică Comis.

Huşi, 15 Mart 7035. Petru-Vodă confirmă Neamţului, unde e egumen popa Gherman, Copanca cu gărlele şi iazerele. Mărturia boierilor. Scrie Dumitru Popovici.

Citeva consideraţiuni şi îndemnuri de început cu privire la istoria veche şi ştiinţele ei ajutătoare

— **Cu o introducere despre Petru Răşcanu şi Teohari Antonescu** —

O lecţiune de deschidere [1].

Onorat auditoriu,

Recomandat de onoratul Consiliu al Facultăţii de litere şi filosofie pentru suplinirea catedrei de istorie veche şi epigrafie, catedră împodobită ani îndelungaţi de fostul mieu profesor şi sprijinitor Petru Răşcanu, mulţămind de la început din inimă pentru această recomandare, o datorie, dar şi convingerea că aceasta va fi de folos cursului ce voiu avea onoarea a ţinea înnaintea dv., mă îndeamnă a pomeni aici după cum se cuvine pe acela de la care, acum zece ani în urmă, ascultam însumi, între cele din urmă generaţii de studenţi ce a avut, atîtea din lucrurile ce astăzi sînt la rîndu-mi chemat a vă înfăţişa. Dacă în frămîntarea, trecută cu multe jertfe şi stropită cu mult sînge, a ultimilor şese ani, puţini s'au gîndit la acela care, într'o frumoasă

[1] Prima şi cea din urmă, ţinută la Facultatea de litere şi filosofie din Iaşi, la începutul anului şcolar 1918—19. La sfîrşitul aceluiaşi an, conform regulamentului, dar împotriva avisului Consiliului de Facultate (minus un singur membru), Ministeriul de Instrucţie a reintegrat la suplinirea catedrei pe d. O. Tafrali, titularul catedrei de arheologie. — Socotind că ar putea fi de oarecare folos foştilor miei ascultători, precum şi altor tineri ce se vor consacra studiilor de antichitate, în vre una din laturile ei, şi ca o amintire mai durabilă despre răstimpul în care am avut onoarea să propun această specialitate, înrudită cu aceia pe care o represint la Muzeul Naţional de Antichităţi, am complectat-o ulterior cu unele date, căpătînd cuprinsul şi forma cu care se înfăţişează aici.

www.dacoromanica.ro

zi de sfîrşit de vară, a plecat acolo de unde nimeni nu se mai întoarce, înnainte de a fi întrezărit, măcar, sfîrşitul, necum roadele acestei frămîntări, lăsînd un loc gol greu de împlinit, e bine şi drept ca măcar acum să se amintească tot ce a fost şi tot ce a pornit bun de la dînsul, profesorul Petru Răşcanu.

În adevăr, profesor a fost Petru Răşcanu înnainte de orice, aproape cinzeci de ani încheiaţi, totdeauna cu aceiaşi clară conştiinţă a înnaltelor sale îndatoriri, ca de sine înţelese la el, cu aceiaşi predilecţie pănă la stăpînita simţire pasionată pentru obiectul său, nestinsă pănă în ultimii săi ani, cari în această privinţă n'au cunoscut oboseala; profesor din convingere şi trezitor de convingeri, senin îndrumător pe calea dragostei de carte şi de neam, pe atunci, cu mult mai mult decît acum, plin de neştiutori ai slovei ori vînturători ai tuturor ideilor străine lui. Îmi închipuiu că nu exagerez: în felul celor dintăiu dascăli aducători şi răspînditori în ţară ai cuvîntului de izbăvire prin şcoală şi carte, un Gheorghe Lazăr, un Florian Aaron, un A. T. Laurian, un Simion Bărnuţiu şi alţii. Cu deosebire, fireşte, că, în timp ce aceia fuseseră marii visionari trezitori de conştiinţă naţională şi nădejdi, într'o vreme cînd nu eram încă o ţară, sau de abia începeam să fim una, Petru Răşcanu, mai modest, se destină să fie aceia ce tocmai era aşa de mare nevoie să fie un cărturar pentru vremea sa: unul dintre călăuzitorii de generaţii şcolare din ce în ce mai pregătite şi mai bune, al unei vremi care în parte îşi văzuse visul cu ochii, un ager Stat tînăr, începător pe căile propăşirii, dar încă aşa de puţin consolidat pe acele temelii pe care numai şcoala, adevărata şcoală, i le poate da, puterile lui sufleteşti. În slujba acestei şcoli, de la care atîrna totul atunci, de altfel ca şi acum — căci, în această privinţă, procesul e departe de a se fi încheiat —, şi-a pus Petru Răşcanu, fiu de preot din Bîrlad, toate puterile sale, întăiu ca institutor la Piatra (unde soarta cu tainicele ei potriviri l-a făcut la sfîrşit să se stingă), pentru ca, în curînd, distingîndu-se şi complectîndu-şi pregătirea, să-şi iea în învăţămînt locul ce-l merita hărnicia, sufletul şi cunoştinţile sale, care toate l-au făcut să se afirme ca unul dintre fruntaşii învăţămîntului nostru din ultimele decenii. Pornind de la învăţămîntul elementar, deşi ca să treacă destul de curînd în cel secundar, ca profesor la Seminariul de la Socola, poate de aceia el a păstrat totdeauna,

www.dacoromanica.ro

şi ca profesor de Universitate, acea netulburată măsură, acea metodică şi vie manieră de predare, acea părintească afecţiune pentru ascultători şi sufletul lor, trezind în ei încredere şi ataşament, lucruri care deosebesc şi astăzi, mi se pare, pe dascălul de şcoală primară, faţă de colegii săi din alte rînduri ale învăţămîntului.

Pe basa cunoştinţelor sale solide de şcolar sîrguincios şi excepţional de bine înzestrat al Academiei Mihăilene — a spus-o Titu Maiorescu, cînd a părăsit învăţămîntul, fiind serbătorit de Universitatea din Iaşi —, şi-a adaus apoi Petru Răşcanu studiile de la Paris, unde, sfătuit de Alexandru Lambrior, s'a înscris la Şcoala de Innalte studii. La Sorbona, care nu plăcea însemnatului nostru filolog, din pricina spiritului ei conservativ, medieval şi clerical, Alexandru Lambrior nu l-a sfătuit să se înscrie.

După cîte notiţe am avut deocamdată la îndemînă, comunicate de d. N. P. Răşcanu, părintele său a ascultat la Paris, în anii 1881 şi 1882, pe Monod şi Renier (epigrafistul), pe Giry şi orientalistul James Darmsteter şi pe Hanotaux, istoricul. Şi la Sorbona, totuşi, el a ascultat pe Lavisse, pe Bouché Leclercq şi Egger (filologul şi elenistul). La Collège de France şi pe Gaston Boissier. Mie însumi îmi spunea odată ce ocasie fericită a avut, pe acele vremuri, să cetească unii clasici latini cu Chatelain, succesorul lui Quicherat la cunoscutul dicţionar şi care, avînd să-i facă tocmai o revisuire, a primit cu bucurie pe studentul romîn, cetind împreună multe pagini neuitate de acesta. Un iubitor al Latinilor, al istoricilor cu deosebire, a şi rămas profesorul Răşcanu totdeauna. Nu odată, ascultîndu-l de pe catedră, simţiai îndărătul frasei sale clare, bine împărţite, pline de miez şi de stăpînită simţire, răsunetul frasei istorice tipic latine. De altfel, în liniştea şi demnitatea sa simplă, în probitatea perfectă a convingerilor şi judecăţii sale, în reserva sa, care nu era mîndrie, în afecţiunea sa, pe care o întovărăşia cînd putea cu fapte, în sfîrşit, nu în ultimul rînd, în viaţa sa de familie, cred că nu greşesc cînd văd, pe lîngă firea sa de Moldovean dintr'o generaţie mai bună, acea simplitate de moravuri a vechii vieţi romane, de care se va fi pătruns încă în anii săi de studii, aflînd un puternic ecou în propria sa fire.

Niciodată nu l-am văzut mai învins de durere decît într'un rînd cînd, întorcîndu-mă din străinătate, mi-a povestit că pierduse pe

www.dacoromanica.ro

tovarăşul şi cel mai bun prieten al vieţii, ce-i fusese soţia sa. Ca să se mîngîie şi să uite, a pornit atunci în lume bătrînul, care nu călătorise de mult mai departe. Şi s'a dus la Roma, pe care, după cît ştiu, nu o mai văzuse, ceia ce însă nu l-a împiedecat să o glorifice o viaţă întreagă, învăţînd pe alţii să o cunoască, dacă se va putea mai bine, dar să o iubească cel puţin ca dînsul. Unde să fi căutat aiurea alinare şi puţină uitare? N'a trecut însă nici un an, ca să nu urmeze pentru totdeauna pe aceia fără de care viaţa-i pe lume încetase a mai avea sens, atunci cînd şi puterile, sleite, nu-i mai îngăduiau nici cealaltă mare mîngîiere a vieţii, ce-i fusese munca. Şi, în mijlocul frămîntărilor vieţii noastre tulburi de după 1907, iarăşi mi-a spus-o odată, nicăieri aiurea, om al altor vremuri, nu vedea un punct de sprijin. Să mă ierte onoratul auditoriu, dacă în scurta schiţă biografică a vieţii unui profesor am intercalat şi acest amănunt de viaţă intimă. Îngăduitori faţă de aceia cari, peste lipsurile vieţii lor private, au fost de folos naţiei şi aşezămintelor ei, nu e bine să trecem cu vederea virtuţile acestea, cînd ele există, în fericită armonie cu celelalte rosturi ale vieţii, ca o încununare. Nu se poate zice că nu avem nevoie de asemenea exemple.

* * *

Între prietenii lui Petre Răşcanu pe vremea cît a fost la Paris, notiţele fiului său înseamnă pe Alexandru Odobescu, atunci prim-secretar şi însărcinat de afaceri al Legaţiunii noastre de acolo, apoi pe B. P. Hasdeu, Gh. Panu, Spiru Haret, Gr. Tocilescu şi alţii.

Cu studii anterioare diferite, unii mai în vîrstă, alţii mai tineri, lucrînd cu toţii — afară de unul, Haret, — în acelaşi cîmp încă aşa de întelenit al trecutului, care ca un miraj de epopee li se va fi ridicat adesea înnaintea ochilor, cu toţii au fost destinaţi să aibă mai tîrziu un rol aşa de însemnat în călăuzirea şi progresele cercetărilor, ca şi ale învăţămîntului în de obşte. Alexandru Odobescu, cunoscut de mult ca literat de frunte şi arheolog, dela 1874 profesor de arheologie la Universitatea din Bucureşti, unde ţinuse memorabilele sale prelegeri, care marchează o dată însemnată în evoluţia studiilor de antichitate la noi. Hasdeu, grandios, o apariţie puternică a geniului romănesc, cu multe şi însemnate publicaţii, care desvăluiau o întreagă lume («*Arhiva istorică*» dela 1865; «*Istoria Critică*», 1873-74; «*Co-*

www.dacoromanica.ro

lumna lui Traian», 1870-77), dela 1877 membru al Academiei şi dela 1878 profesor de filologie comparată la Universitatea din Bucureşti. Cu mult mai mult decît Gh. Panu, care părăsi curînd studiile sale de tinereţă, Grigore Tocilescu se afirmase încă din 1874 ca un discipol de seamă al lui Hasdeu pe tărîmul istoriei Romînilor (cu «*Petru Cercel*»), pentru ca în curînd să se aplice cu o egală pasiune studiilor de inscripţii romane, ca şi de inscripţii antice aflate în cuprinsul vechii Dacii. Elev la Viena al lui Hirschfeld, el apărea la 1880 cu acea bogată lucrare care, oricum, semnifică nu mai puţin o dată însemnată în mersul studiilor de antichitate la noi: *„Dacia înnainte de Romani"*.

Mai tînăr şi neîncercat în ale ştiinţei, datorită, în primul rînd, pregătirii sale de caracter general, Petru Răşcanu se manifestă abia în 1887, prin publicarea unui manuscris din domeniul istoriei Romînilor mai nouă, «*Lefile şi veniturile boierilor moldoveni în 1775*», manuscris ce-i fusese indicat de C. Erbiceanu. Fără o timpurie specialisare mai adîncă în vre una din direcţiile trecutului, aşa precum începea să o ceară vremea şi la noi şi pe care o aveau prietenii cu cari întîmplarea făcuse să se afle împreună la Paris, avînd apoi la Iaşi coleg de învăţămînt pe respectatul mieu profesor d-l A. D. Xenopol, care, trecînd răpede dela studiile juridice la istorie, se impunea din ce în ce mai mult, încă din anii 1880, în mai vechea ca şi în mai noua istorie a Romînilor, prin ale sale opere: «*Războaiele între Ruşi şi Turci şi înrîurirea lor asupra ţerilor romîne*», Iaşi, 1880, 2 vol., ca şi «*Teoria lui Roessler, studii asupra stăruinţei Romînilor în Dacia Traiană*», Iaşi 1884, ceia ce-l conduce curînd la a sa «Istorie a Romînilor», Iaşi 1888 şi urm., a treia dată însemnată pentru evoluţia studiilor noastre istorice (pentru noi însemnată cu deosebire pentru partea ei veche), se explică lesne cum Petru Răşcanu, printr'un firesc proces de divisiune a muncii, menit să fie însă de real folos învăţămîntului, se avîntă cu dragoste şi cu încredere în lumea largă a istoriei universale, începînd cu acea parte pe care o cunoscuse mai de aproape în anii săi de studii la Paris, lumea orientală şi lumea greco-romană. Cu altă pregătire, în alte împrejurări, altul ar fi fost poate domeniul de activitate productivă al profesorului Răşcanu, sau, dacă nu, în orice cas, alta metoda de abordare şi apoi de presintare a unei asemenea opere, căreia, de altfel, nici pînă astăzi nu i-a urmat

www.dacoromanica.ro

o alta, de cuprinsul, de bogăția și, cu tot stilul greoiu pe alocurea, de unitatea operei sale. Dar nicăiri și niciodată natura nu face salturi. Aceasta e cu atît mai adevărat, cu cît dovada o avem : abia astăzi literatura noastră istorică se apropie poate de cel mai copt fruct al ei, o istorie universală, original concepută și condusă și care, pornind dintre noi, să nu ne uite, nici să ne treacă răpede cu vederea, ci să ni dea tot ce ni se cuvine, de-a lungul mult încercatului nostru trecut. La o asemenea operă ne așteptăm abia acum, prin studiile parțiale, apărute sau în curs, ale d-lui N Iorga. Dacă însă, fără îndoială, astăzi se știe, în de comun, cu mult mai mult asupra acestui întreg domeniu și, în genere, se scrie cu mult mai bine, încît se poate chiar întreba cineva dacă nu cumva se scrie prea bine cînd vezi *despre ce* se scrie, aceasta nu înseamnă să privim cam de sus asupra celor șase volume de *„Istorie Universală“* ale lui Petru Răşcanu, care, pentru vremea lor, de acum aproape treizeci de ani, înseamnă ceia ce în orice domeniu, cînd se începe, nu poate să nu însemne o operă de inițiativă, de muncă și de bune intenții.

Ar fi fost firesc ca profesorul Petru Răşcanu să devie, după moartea lui N. Ionescu, titularul catedrei de istorie universală la Facultatea de litere, catedră a cării suplinire o avuse mai mult timp și în diferite răstimpuri, cît fostul titular, om politic, lipsia din pricina diverselor sale însărcinări oficiale. Titu Maiorescu, ajuns ministru de Instrucție, numește pe Petru Răşcanu titular de istoria veche. Cu mult înnainte fusese numit prin concurs (cu Gr. Buțureanu) profesor la Școala militară, avînd colegi pe profesorii Xenopol, Ralet, Culianu, Poni, Cobîlcescu, Naum și alții; a fost tot așa profesor și asociat la Institutele Unite cu aceiași pleiadă de profesori fruntași : Poni și Caragiani, Vîrgolici, Tzoni, Culianu, sub direcțiunea lui Melik ; între 1895-97 director al Școlii Normale Superioare, avînd ca ajutori pe răposatul mieu profesor Teohari Antonescu și d. Simion Mehedinți, iar colegi pe dd. Găvănescul, Tzoni, Naum, Xenofon Gheorghiu și alții. Cum era natural, în publicistica științifică, Petru Răşcanu și-a continuat aplicările sale scriind : *«La înmormîntarea lui Kogălniceanu“*, 1891; *«Amintiri din Iașul de altă dată»*; *„Partea Moldovei în cultura românească“* și *«Din Domnia lui Constantin Mavrocordat»* în cei d'intîiu ani ai *„Arhivei“* și în

www.dacoromanica.ro

«*Albina*»; „*La înmormîntarea lui Teodor Codrescu*“ (din partea Societăţii Ştiinţifice şi Literare) în al XXV-lea volum din *Uricar*; în sfîrşit «*Istoria Învăţămîntului Secundar*», al cărui inspector general fusese între 1896-1903. Şi nu se va uita acea luminoasă şi caldă comemorare a lui Cuza-Vodă, neştearsă în mintea tuturor celor ce au ascultat-o (1908).

* * *

Cu Teohari Antonescu, elev al lui Alexandru Odobescu şi Gr. Tocilescu, despre ale cărui cunoştinţe şi spirit pătrunzător «*Cultul Cabirilor în Dacia*», Bucureşti, 1889, dăduse o splendidă dovadă, mai apoi elev al lui Furtwängler la München şi lui Collignon la Paris, Universitatea din Iaşi cîştiga la catedra de arheologie şi antichităţi, nou-înfiinţată, unul dintre acele elemente ştiinţifice şi, precum s'a dovedit apoi, şi didactice, care să inaugureze o eră nouă în cunoaşterea lumii antice, ce, cu niciun chip, nu se putea mărgeni la simple lecţii *ex cathedra*, fie şi dintre acelea în care Petru Răşcanu era un adevărat maestru.

Ne aflăm, onorat auditoriu, la cele dintăiu începuturi ale ştiinţei antichităţii la noi, de cea mai mare însemnătate pentru progresul culturii noastre în genere, şi nimic nu ne poate fi o mai bună călăuză ca rememorarea chipului în care aceste începuturi au prins, au cîştigat teren şi s'au desvoltat. Urmărind apoi ce s'a făcut aiurea, numai aşa ne putem lămuri asupra ceia ce înşine avem de făcut, dacă ni simţim îndatorirea de a nu lăsa să se risipească ostenelile înnaintaşilor, ci de a le duce mai departe, sporindu-le cu cît de puţin, ca acel vrednic, talantul din Biblie.

De la «*Notice sur les antiquités de la Roumanie*» începuse, în 1868, Alexandru Odobescu cercetările sale arheologice, care, cu necesitate, trebuiau să se coboare din domeniul arheologiei generale la cercetarea propriilor rămăşiţi, de care încă de pe atunci Romănia se dovedia neobişnuit de bogată. De la al său «*Raport asupra unei misiuni epigrafice în Bulgaria*», din 1878, începuse, de asemeni, Grigore Tocilescu, ca să ajungă, prin „*Dacia înnainte de Romani*“, la cercetările sale asupra Daciei greco-romane[1]. De la Dacia, prin studiul uneia dintre cele mai

[1] Din nefericire pentru studiile de antichitate, cu o dispersiune păgubitoare lor, prin aproape egala sa înclinare pentru antichităţile şi trecu-

www.dacoromanica.ro

interesante credinţi ale popoarelor tracice, începuse şi Teohari Antonescu activitatea sa pe tărîmul arheologiei, ca să ajungă, după cercetări paralèle cu Tocilescu, asupra monumentului de la Adamclisi [1], la aceia despre Sarmisegetuza [2] şi Columna Traiană, [3] operă postumă, publicată după moartea sa aşa de timpurie, o pagubă anevoie de reparat a studiilor noastre de antichitate. După pilda profesorilor săi de la Bucureşti, întărită şi de studiile sale la Furtwängler, Teohari Antonescu începea la Iaşi un întreg curs de arheologie naţională sau preistorie, ceia ce pe vremea începuturilor sale de activitate profesorală se făcea la puţine Universităţi. Împreună cu cursurile sale despre civilisaţiile orientale, ţinute un timp în suplinirea profesorului Răşcanu (cît acesta era inspector general al Învăţămîntului), Teohari Antonescu împlinia astfel o fericită unitate a studiilor de istorie cu acelea arheologice şi informative complementare, pe care, cu o cultivare mai de aproape a limbilor clasice, ni-o putem propune şi astăzi ca ţintă a organisării universitare a studiilor de antichitate la noi [4]. Pentru întăia oară, tinerimea academică ce se destina studiilor istorice şi literare la Iaşi putea să asculte aici prelegeri despre timpurile preistorice, despre lumea orientală şi greco-romană, să vadă şi să analiseze în acelaşi timp după planşe şi diapositive cele mai principale monumente şi rămăşiţe ale lumii vechi. Lumea Nilului şi a Mesopotamiei, a Siriei şi a Palestinei, lumea Asiei anterioare, Grecia începuturilor de legendă şi de basm, Grecia clasică, Roma repu-

---

tul nostru mai nou. De altfel, aceasta, dacă e să fim drepţi, era o urmare firească a faptului că, din punct de vedere ştiinţific, noi am fost şi ne găsim încă într'o fasă în care numai cîţiva, foarte puţini dintr'o generaţie, muncesc, dar aceia, fatal, sînt aduşi să le îndeplinească pe toate, — pare — că pentru a suplini lipsa de ideal cu care nicio generaţie nu se poate presinta înnaintea viitorului.

[1] *Le Trophée d'Adamclissi*, Jassy, 1905.

[2] *Cetatea Sarmisegetuza reconstituită*, Iaşi, 1906.

[3] *Columna Traiană studiată din punct de vedere arheologic, geografic şi artistic*, vol. I, Iaşi 1910.

[4] La Facultatea de litere din Bucureşti acest lucru se face de mai mulţi ani, din iniţiativa d-lui V. Pârvan, profesorul de istorie veche şi cu concursul profesorilor de specialităţile înrudite, dintre care unii au şi donat o sumă de cărţi începutului de Institut universitar pentru studiul antichităţii, a cărui bibliotecă e legată cu aceia a Muzeului Naţional de antichităţi.

www.dacoromanica.ro

blicană, Roma cuceritilor şi a Împăraţilor apăreau, pentru întâia oară, nu numai din vorbirea caldă, entusiastă şi mişcată, sau întunecată şi aspră, după vremurile şi oamenii ce se înfăţişau pare-că la judecată, pe de-asupra cărora se răspîndia la urma urmei aceiaşi tămîie de panegiric, în care-i învăluia largul suflet duios al povestitorului, ci din descripţia şi presintarea exactă a lucrurilor şi locurilor, din cercetarea tuturor împrejurărilor, din aflarea după putinţă a legăturilor intime dintre fapte, din succesiunea lor veridică, din desfăcerea ideilor conducătoare, din urmărirea neîncetată a firului de evoluţie, — aceasta ca metodă, după toate acestea trebuind să urmeze, în ce priveşte cîmpul de preocupare, concentrarea cu toată atenţia şi iubirea asupra propriului trecut, întâia şi cea mai sigură basă a cercetării lui.

Era aceasta oare coborîre, o risipire a unui miraj, — de altfel şi aceasta ar fi fost puţin bruscă, Teohari Antonescu fiind un arheolog minuţios, dar, nu mai puţin, poate prea mult, visător şi poetic ? Nu. Cînd descreşte ilusia, sporeşte adevărul şi nu se coboară niciodată fapta în adevăr de samă aşezînd-o în mijlocul oamenilor şi lumii care au produs-o. Dacă, pentru a da un exemplu din proprie impresie, din mijlocul Romei moderne, peste care stăpîneşte biruitoare de pe Ianicul statuia ecvestră a lui Garibaldi, zburînd pare-că asupra Romei, sau, din cea mai apropiată vecinătate, uriaşul monument al lui Victor Emanuel, te cobori în For şi simţi o primă desilusie, faţă de micimea tuturor lucrurilor de acolo, nu te lăsa cuprins de ea ; de altfel de sus pe de Colosseu şi această desilusie se va şterge în bună parte. De fapt, dacă ea s'a produs, se datoreşte conceptului inexact ce ţi-ai alcătuit despre proporţii, uitînd ceia ce se ascunde îndărătul lor, care aceia este esenţial şi etern.

Alăturea de profesorul Petru Răşcanu, Teohari Antonescu venia cu atîtea din elementele acestui îndreptar, pe care i le dăduse o şcoală mai complectă, mai nouă şi mai bună, îndreptar menit să aducă multe şi binefăcătoare roade. Din nenorocire, activitatea amîndurora laolaltă fu de scurtă durată: nici cinsprezece ani. Acestei activităţi însă se datoreşte, de sigur, faptul că până în ultimii săi ani, Petru Răşcanu, cu o sîrguinţă care nu trebuie uitată şi o curiositate veşnic trează, a atras în cadrul lecţiilor sale până şi unele dintre cele mai nouă pro-

www.dacoromanica.ro

bleme ale obiectului său: ultimele descoperiri ale Egiptului faraonic, ale Mesopotamiei elamite şi sumero-acadice, ale Asiei Mici hetite, ale lumii egeene sau preistorice italiote; mai puţin ale lumii elenistice, care, ca şi romanismul, altfel decît ar trebui, întră până astăzi aşa de puţin în cadrul învăţămîntului secundar şi superior la noi. Abia d. V. Pârvan, de la începutul activităţii sale profesorale, a introdus o schimbare în această privinţă, în cursurile sale de la Facultatea de Litere din Bucureşti.

Alte fapte au împiedecat însă ca, chiar în acest scurt timp, să se realiseze şi la Iaşi ceva mai efectiv, care să pregătească cel puţin noua cale ce sta deschisă studiilor antichităţii. O inclinare a lui Teohari Antonescu spre, să-i zicem, arheologia metafisică pe de-o parte, pe de alta firea sa, pomenită, aplecată spre visare şi poesie, l-au ţinut, un timp destul de preţios, într'o lume străină arheologiei şi istoriei, în care ar fi putut să lucreze, îndemnînd şi învăţînd pe alţii să facă tot aşa. Ca bucăţi literare studiile sale din trecutul culturii omeneşti: «*Patria primitivă, ariană*», «*Filosofia Upanişadelor*», «*Din literatura egipteană*», «*Din literatura haldee*», etc.[1] pot fi citite şi astăzi cu foarte mult interes, pentru limba frumoasă în care sînt scrise, ca şi pentru atîtea idei nouă din literatura unui îndepărtat trecut exotic. In vreme ce însă Teohari Antonescu se ridica în domeniul necuprins al patriei primitive ariene, servindu-se doar de presumpţii şi teorii străine, faţă de care, cel puţin, nu aducea, personal, tot ce ar fi fost mai interesant şi original de la dînsul: presintarea laturii arheologice a acestei grele probleme, astăzi încă nedeslegate, în cea mai de aproape preajmă a laşilor, la Cucuteni-Băiceni, cercetători bine intenţionaţi, dar nici pe departe cu pregătirea şi cunoştinţile sale, scormoniau şi ridicau lucruri preţioase, urme ale unei civilisaţii dispărute, cel puţin tot aşa de interesante ca şi acelea ale îndepărtatelor lumi orientale. Scoase oricum, adunate unde s'a întîmplat, aceste lucruri s'au pierdut în bună parte pentru ştiinţă. Încă în 1911, scotociam în subsolurile Universităţii din Iaşi lucruri de această provenienţă, lucruri care, altă dată, expuse în dulapuri convenabile, împodobiau frumoasa ei sală de jos. Am găsit dulapuri

[1] Apărute întâiu în *Convorbiri Literare*, apoi în *Lumi uitate, Studii literare şi arheologice*, Iaşi, 1901.

www.dacoromanica.ro

stricate, lucruri împrăştiate, fără nicio însemnare, necum un catalog. Nu li se asigurase nicio plasare trainică şi nu fuseseră măcar fotografiate, spre cea mai mare pagubă a ştiinţei. Cînd vă voiu spune, onorat auditoriu, că rămăşiţele acestei culturi, cu vechimea ei dovedit prehelenică, de o varietate, de o bogăţie şi frumuseţă cu totul neobişnuite, sînt, împreună cu altele de acelaşi fel, răspîndite în întreg Sud-estul european, singurele în stare să lămurească în viitor, odată cu atîtea ştiinţi ce ni lipsesc asupra Tracilor şi Ilirilor regiunilor noastre pănă în Italia răsăriteană şi pănă în Asia Mică, — începuturile şi caracterul civilisaţiei greceşti însăşi —, veţi aprecia ca şi mine ce pagubă represintă risipirea unor astfel de rămăşiţi, cu mult mai preţioase pentru noi, cel puţin în starea de acum a culturii noastre, decît toate upanişadele şi poemele haldeo-egiptene. La Cucuteni a venit, mai tărziu, un învăţat german, Hubert Schmidt, care, cu banii unei societăţi ştiinţifice germane (cam 10.000 de mărci), a săpat şi dus la Berlin o bună parte din lucrurile care fac podoaba unuia dintre muzeele de acolo. Nu învinovăţesc, ci constat fapte petrecute, din care reiese, cred, serioase învăţăminte. Titularul catedrei de istorie veche nu putea s'o facă; alta fusese pregătirea şi altele erau darurile sale. O putea face Teohari Antonescu mai bine decît oricine aici. Aplecările sale, dar mai ales o moarte timpurie, o soartă rea, am zice, care obişnuieşte să ni smulgă adesea tocmai cercetători ai trecutului, în plinătatea cunoştinţelor şi puterilor lor — gîndiţi-vă la un G. Popovici, Şt. Orăşianu, N. Dobrescu, acum în urmă C. Giurescu —, l-au împiedecat şi au pus capăt oricării activităţi pe acest tărîm, cine ştie pentru cît timp.

Din cele de mai sus se vede, cred, onorat auditoriu, pe ce base se pornia acum treizeci şi ceva de ani studiul antichităţii la Universitatea din Iaşi şi ce punct de plecare, potrivit, pentru lucrul mai departe, prin chiar ceia ce nu s'a făcut, sau nu s'a putut să se facă, oferă activitatea acestor doi profesori înaintaşi. Profesor înnainte de orice, Petru Răşcanu folosia lumea antică drept cel mai minunat materiai educativ, în cadrul istoriei universale, pentru creşterea viitoarelor generaţii. Cel d'intîiu represintant al unei discipline abia introduse la o Universitate, ea însăşi nouă, eu cred că nici nu putea face ceva mai bun decît să dea această primă orientare, plină de căldură, în întregul

www.dacoromanica.ro

cuprins al lumii vechi, să trezească interes şi puţină iubire pentru ea, care să se repercuteze şi asupra învăţămîntului clasic în de obşte, aşa de puţin preţuit la noi, iar prin nenorocitul sistem al trifurcării aşa de rău servit pînă în ziua de astăzi, spre paguba culturii şi vieţii noastre sufleteşti în genere. Nefiind el însuşi un clasicist, Petru Răşcanu nu a putut fi, fireşte, şi pivotul unei mişcări în această privinţă. Prin lecţiile şi cuvîntul său de greutate în învăţămînt, el a fost însă, direct sau indirect, un temperator al lipsei de încredere sau al directei aversiuni cu care şi astăzi, fără nicio dreptate, se întîmpină învăţămîntul clasic la noi. Pentru aceasta încă avem a-i fi recunoscători.

Pragmatic în tratarea istoriei vechi, din convingere pentru valoarea ei etică şi dorul său de mai bine, realisabil în aşa de mare măsură numai prin şcoală, Petru Răşcanu avu în Teohari Antonescu un tot aşa de entusiast colaborator şi continuator, pentru acelaşi scop, pe căile frumosului, ale artei vechi, ale rămăşiţilor de tot felul, în stare să învie în cel mai fericit chip, pe cît omeneşte e cu putinţă, acele timpuri îndepărtate. Eu cred că nu se putea un mai bun început.

Aşa precum însă nimic nu se poate începe pe nisip, — în casul nostru aşa am fi făcut, dacă, în loc de a lega firul cu ce s'a făcut la noi mai înnainte, am fi pornit dela cine ştie ce personalităţi străine, sau puncte de vedere luate de aiurea —, tot aşa orice început trebuie să fie continuat, fie că se va clădi după planul lăsat de cei mai d'innainte, fie că se vor folosi doar temeliile şi se va construi după un alt plan. Cînd lucrurile sînt la început, orice părere e bine venită; în părăsire nu se lasă însă lucruri bune niciodată. Este tocmai casul.

Mai mult decît pragmatismul ca metodă de tratare a istoriei vechi şi a arheologiei în învăţămîntul superior, una tinzînd să exercite un fel de *magisterium morum*, după concepţia încă din al XVIII-lea veac a abatelui Mably, astăzi încă practicată şi vom vedea în ce condiţii, — celeilalte revenindu-i deci un fel de *magisterium artium* (acest rol istoria veche şi arheologia şi-l îndreptăţesc, bine înţeles, ca părţi ce sînt din istoria universală şi istoria artelor) —, începătoarea activitate în colaborare a profesorilor Petru Răşcanu şi Teohari Antonescu, mai sus schiţată, asămănătoare în multe privinţi cu situaţiă acestor discipline la Universitatea din Bucureşti după moartea lui Odobescu,

www.dacoromanica.ro

în timpu 'n care ele sînt represintate amîndouă prin Gr. Tocilescu, — aduce în discuţiune o problemă cu mult mai însemnată şi care pe noi ne priveşte cu deosebire. Această problemă este: raportul dintre istoria veche şi ştiinţele ajutătoare ca discipline ştiinţifice conducătoare: arheologia, limbile clasice, epigrafia, numismatica, papirologia ş. a. — într'o ordine de însemnătate care variază după epoce şi după regiunile cărora li se dă precădere, sau de unde se lucrează, considerîndu-se totul, pe de o parte, în cadrul evoluţiei studiilor de antichitate în genere, pe de altă parte, însă, fără a pierde o clipă din vedere aplicarea lor la Sud-Estul european şi Dacia veche. Cu oricîte şi indelungate incursiuni în afară, aceasta va trebui să rămîie, încă multă vreme, centrul de preocupare al studiilor noastre de antichitate.

Numai de o înţelegere justă dela început a acestei probleme, pe care în cele ce urmează voiu încerca doar să o definesc în linii mai generale, aşteptînd ca alţii mai competenţi şi mai încercaţi să le verifice şi să le complecteze, înţelegere însă, după aceia, întovărăşită, în viitor, de lucrul ştiinţific devotat al mai multor generaţii, singurul care dă valoare oricărui plan sau program, păstrînd neîncetat supt ochi tot ce s'a făcut de înnaintaşi şi ce se face de cei ce lucrează în acelaşi ogor, înbunătăţind continuu metodele de lucru şi adoptînd pe cele recunoscut bune, atrăgînd, în sfîrşit, cît mai multe forţe nouă şi dîndu-li putinţa de a lucra, numai aşa se va putea vorbi cîndva de o angrenare efectivă a acestor studii în cadrul general al evoluţiei studiilor istorice la noi. Personalităţile singulare, mai mari sau mai modeste, semnifică oriunde şi oricînd un progres; este o fasă premergătoare. Acela deplin şi adevărat însă se realisează numai atunci cînd, în jurul unor asemenea personalităţi, se grupează, într'o disciplină liberă dar consecvent menţinută, cercetători în toate direcţiile, cari-şi iau pe samă şi duc la bun sfîrşit, cu rîvnă, cu persistenţă şi entusiasm, una sau alta din nenumăratele probleme ce constituiesc domeniul oricării ştiinţe[1]. Asupra

[1] V. splendida expunere, mai veche, dar în special pentru noi astăzi un bun izvor de învăţăminte, a lui Fustel de Coulanges, asupra felului de a scrie istoria în Germania şi Franţa, din fruntea opusculului său *Questions contemporaines*, ed. a II-a, Paris, 1917.

www.dacoromanica.ro

fasei în care ne aflăm noi astăzi în ce privește studiile de antichitate și a aceleia spre care trebuie, avem datoria să năzuim, vom avea ocasiunea să revenim.

* * *

În ce privește *pragmatismul* ca metodă de tratare și presintare a faptelor istorice — ca să nu trecem fără oarecare lămuriri nici asupra acestei chestiuni, deși privește istoria în genere —, cuvîntul purcede de la istoricul grec despre lucruri romane al veacului al II-lea înnainte de Hristos, Polibiu, care dă istoriei sale denumirea de ἀποδεικτική ἱστορία, în calitate de îndrumătoare la cunoașterea afacerilor de Stat (πράγματα) și, în genere, prin posibilitatea de cunoaștere a presentului și întrevederii viitorului prin trecut, la formarea educației politice și de orice fel; expresia a fost tradusă apoi de moderni greșit prin «istorie pragmatică» și întrebuințată în chip canonic de la scrierea lui Köhler, din al XVIII-lea veac: „*De historia pragmatica*".[1]

Încă Tucidide, începătorul istoriografiei științifice, în opera sa asupra războiului peloponesian — Hegel zice, într'un loc, că e singurul cîștig de pe urma acestui război —[2] punîndu-se în contrast cu înnaintașii săi «povestitori de istorii», arată că scrie nu pentru ca să placă, ci pentru ca acel care va folosi opera sa să înțeleagă întîmplările ce vor fi să se mai petreacă întocmai, sau asemenea cu acele povestite de dînsul.[3] Deși idealul de realisat al operei istorice a rămas pănă astăzi același, cuprins lapidar în definiția lui Aristotel, după care, în felul de a se exprima al lui Ranke, datoria expunerii istorice este aceia de a povesti întîmplări care au fost în realitate, totuși de la Tucidide și pănă în vremea nouă un singur moment istoria nu a încetat să se scrie cu un scop bine determinat: de la tendința de a plăcea scriind frumos, sau aceia de a învăța, istoria devenind o morală

[1] Altdorf, 1741. V. Curt Wachsmuth, *Einleitung in das Studium der alten Geschichte*, Leipzig, 1895, pp. 18 și 643 și N. Iorga, *Generalități cu privire la studiile istorice*, Vălenii-de-Munte, 1911, p. 24.

[2] *Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte*, capitolul asupra războiului peloponesian, ed. Reclam, p. 346.

[3] Cp. Ed. Meyer, *Thukydides und die Entstehung der wissenschaftlichen Geschichtsschreibung*, Vortrag gehalten in der VII. ord. Versammlung des Vereins der Freunde des humanistischen Gymnasiums, Wien u. Leipzig, 1913, p. 13.

www.dacoromanica.ro

în exemple (aşa precum filosofia devenise în lumea veche de la un timp o morală de precepte), până la scopurile, cu mult inferioare, ale istoriografiei veacului de mijloc, până în epoca istoriei de Curte (veacul al XVII-lea sau în veacul al XVIII-lea al istoriei filosofice). Despre această istorie filosofică, care, potrivit ideilor vremii, exagerate până la maximum, urmăria pretutindeni influenţa desastroasă a religiei şi a formei de guvernămînt monarhice, batjocurind şi înfierînd, un istoric al nostru, care ne dispensează de a apela la alte mărturii, declară că nu cunoaşte un exemplu mai desgustător [1]. Cum vom vedea, s'a şi imediat o puternică reacţiune.

În ce priveşte materialul de fapte al lumii antice, Plutarh şi Lucian, Tit-Liviu, Salustiu, Tacit şi alţii scriu istoria, fie pentru a trezi simţiri patriotice, prin evocarea timpurilor patriarhale, fie pentru a moralisa, ridiculisînd şi biciuind. Romanii, în de obşte, cu spiritul lor positiv-practic, cum au recunoscut-o totdeauna ei înşii [2], iubiau istoria ca un mijloc de cultură politică, fiind cea mai bună întroducere la conducerea afacerilor Statului. Era concepţia generală asupra scopului istoriei pe care am văzut-o şi la Polibiu şi pe care firesc era să şi-o însuşească mai cu deosebire Romanii.

Trecînd peste evul mediu creştin, care, în locul concepţiei de continuă decădere a omului la antici, aducea ideia de progres şi de desăvîrşire, iar, prin înlăturarea zeilor vechi sau a acelui „*fatum*“ neîndurător, ideia unui Dumnezeu bun, a ochiului plin de iubire ce veghiază asupra lumii, humanismul menţinu aceiaşi tendinţă moralisatoare umană a studiilor istorice. Petrarca scrie «*De vitis virorum illustrium*» de la Romulus până la Iuliu Cesar; şcolarul şi imitatorul său e Boccaccio, «*De claris mulieribus*». Paralel cu progresele însemnate ale studiilor istorice în genere, ca şi ale acelora despre antichitate în special, tendinţa scrisului istoric se menţine evidentă. Niccolò Macchiavelli, în «*Discorsi sopra la prima decade di Tito Livio*», alături cu desfăşurarea povestirii liviane asupra începuturilor Romei, expune

[1] N. Iorga, *Generalităţi*, pp. 25—26.

[2] Intre toţi poate în cel mai plastic chip de Horaţiu, *Ars poet* v. 323—6: Graisi ingenium, Graisi dedit ore rotundo. Musa loqui, praeter laudi nullius avaris. Romani pueri longis rationibus assem. discunt in partes centum diducere.

www.dacoromanica.ro

şi părerile sale politice asupra Statului. Tendinţa practică a operei sale o defineşte pe scurt Wachsmuth: era preamărirea avantagiilor administraţiei aristocratico-republicane [1]. În plină epocă de strălucită înflorire a erudiţiei, de publicare conştiincioasă şi neobosită a izvoarelor, cronici şi piese diplomatice, în tot cuprinsul istoriei universale, de înflorire a ştiinţelor ei ajutătoare [2], şi tot aşa de neîncetat progres al studiilor de antichitate, cum vom avea ocasiunea să vedem îndată, Bossuet zicea: «Dacă istoria ar fi inutilă altor oameni, ea ar trebui să fie dată spre cetire principilor: nu e mijloc mai bun pentru a li arăta ce pot patimile şi interesele, timpurile şi conjuncturile, bunele şi relele sfaturi» [3]. Bossuet conduce la Montesquieu, cu ale sale «*Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et de leur décadence*», 1734, plină de la început şi până la sfîrşit de suggestii faţă de vremea sa, ca şi la Charles Rollin, cu «*Histoire des Égyptiens, des Cartaginois, des Assyriens, des Babyloniens, des Mèdes et des Perses, des Macédoniens, des Grecs*», 1730, 13 vol., şi «*Histoire romaine depuis la fondation de Rome jusqu'à la bataille d'Actium*», 1739, 16 vol. Cum observă acelaşi Wachsmuth, gloria acestor opere se datoreşte însufleţirii calde a autorului pentru chemarea edificatoare a istoriei ca «şcoală a moralităţii» şi expunerii frumoase în care profesorul de retorică de la Collège Royal era cu deosebire maiestru [4]. Veacul al XVIII-lea este, de altfel, epoca clasică a istoriei pragmatice, de care se resimte şi «*History of the decline and fall of the Roman Empire*» a marelui Eduard Gibbon, cu libera sa cngetare, aşa de puţin înţelegătoare faţă de însemnătatea reală a creştinismului, ca şi seriile de „*History of Greece*“ ale lui Goldsmith, John Gillies şi William Mitford, pătrunse de con-

[1] *O. c.*, p. 8.

[2] N. Iorga, *o. c.*, p. 31 şi urm.

[3] *Discours sur l'histoire universelle*, Avant-propos. V. şi Iorga, *Generalităţi*, p. 25.

[4] *O. c.*, p. 20. În ce ne priveşte, ar fi poate de adăugat că Rollin a fost mult cetit şi la noi încă de la începutul veacului trecut, recomandat de sigur de dascălii de franţuzeşte. Un „*Rollin du jeune âge*“ din 1827, cu gravuri ingrijite, am găsit şi am căpătat dintre cărţile părinteşti ale familiei pensionarului Const. Praja, rudă a mea, din Iaşi.

www.dacoromanica.ro

cepţiile politice ale autorilor lor; Mitford, de pildă, tory fiind, are o adevărată groază faţă de democraţia ateniană [1].

S'ar părea că, odată cu începutul şcoalei istorice germane, cu desăvîrşirea criticei şi a metodei, istoria va lua şi în privinţa scopului ei îndrumări nouă. Herder, în scrierile sale epocale: «*Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit*», 1774, şi «*Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*», 1784, arată, împotriva istoriei pragmatice, ce greşală se face considerînd morala şi cultura presentă drept modele pentru trecut; istoria lumii cuprinde revelaţiile treptate, progresive, ale ordinii dumnezeieşti, care trebuiesc cercetate în mersul lor, şi nu altfel [2]. Schiller însă zice într'un loc despre sine ca istoric: «eu voiu fi totdeauna un rău izvor pentru un viitor istoric care va avea nenorocul să se îndrepte la mine. Istoria este pentru mine numai un fel de deposit al fantasiei, aşa că faptele, vor nu vor, trebuie să accepte a deveni ceia ce devin în mînile mele», Şi nu e de vină poetul. Despre însuşi marele Niebuhr, care avea să înnaugureze o eră nouă pentru ştiinţa istorică, acelaşi Curt Wachsmuth zice: «Simpatiile şi antipatiile lui se văd, el le arată cu toată pasiunea, simţirea sa personală îşi găseşte cea mai energică expresie şi o consideră ca pe cea d'intăiu cerinţă: istoricul să exprime în scrierile sale acel tare şi viu *eu*» [3]. Cît de departe am fi de acel «*sine ira et studio*» al lui Tacit, dacă s'ar fi aplicat vre-odată!

Aceleaşi preferinţi şi antipatii îşi găsesc şi mai departe exprimarea în opera veacului al XIX-lea. Friedrich Schlosser, în a sa «*Universal-historischer Übersicht der Geschichte der alten Welt u. ihrer Kultur*», 10 vol., 1826-1834, urmăreşte nu mai puţin un scop educativ, prin ura sa faţă de starea politică a Germaniei vremii sale şi în genere împotriva tuturor oamenilor politici şi tuturor cîrmuitorilor; fără înţelegere pentru însemnătatea reală a vieţii de Stat, pentru dînsul cea mai bună organisare e aceia în care «Jeder sich selbst fühlt»; de aici îndreptarea sa către producţiile spirituale, către istoria culturii [4], atitudine care va ajunge să evolueze pînă la sfîrşitul veacului, alcătuind o întreagă

[1] Apud Wachsmuth, *o. c.*, p. 21.
[2] *Ibid.*
[3] *O. c.*, p. 31.
[4] P. 33.

www.dacoromanica.ro

concepție, în aprigă dispută, în Germania, cu istoria politică [1]. Nu mai puțin personală este și vestita „*History of Greece*“ a lui Grote, de la jumătatea veacului, în care autorul, republican radical, nu poate să nu prea-mărească republica ateniană, tratată de Mitford dintr'un punct de vedere tocmai opus, manifestînd la rîndu-i o adevărată antipatie împotriva Spartanilor. În plin veac al XIX-lea care dădea pe Leopold Ranke, istoricul-tip al vremurilor noastre, cum îl numește d. Iorga (*o. c.*, p. 36), cel mai mare istoric al antichității, Theodor Mommsen, aducea în opera sa istorică o fire pasionată, nu numai împotriva partidelor, a personalităților, dar chiar împotriva unui popor întreg, ca Etruscii; el e acela care pune în evidență perfidia politicei romane față de Greci, lovind personalități prea-mărite până la dînsul ca, Cicero sau Pompeiu [2].

Astăzi, onorat auditoriu, domnește o altă concepție.

După definiția d-lui N. Iorga, care acopere și complectează definiția, lui Ranke, întregită de Bernheim, «istoria este expunerea sistematică a faptelor de orice natură, dobîndite metodic, prin care s'a manifestat, indiferent de loc și timp, activitatea omenirii, expunere sistematică, fără scopuri străine de dînsa» [3]. «Până la Tucidide», zice, mai tîrziu, Ed. Meyer, vorbind de nașterea istoriografiei, «opera istorică era o colecție de povestiri interesante. Tucidide este cel d'intăiu care a recunoscut că datoria ei este să înțeleagă producerea (devenirea) faptelor istorice din

[1] V. Dietrich Schäfer, *Geschichte und Kulturgeschichte*, 1891. În această dispută va lua poziție la începutul ultimului deceniu al veacului trecut Karl Lamprecht, cu a sa „*Deutsche Geschichte*“ dela 1891, ca și în discuția teoretică deschisă de dînsul prin ale sale „*Alte und neue Richtungen in der Geschichtswissenschaft*, Berlin, 1896 și „*Moderne Geschichtswissenschaft*“ Freiburg im Breisgau, 1915, cinci prelegeri ținute în America. Iar, la noi d. Iorga, cînd o încheie după cum urmează: „Deosebirea între istoria politică și istoria culturală dispare astfel, cînd sentimentul unității subiectului și conștința datoriei de a trata unitar lucruri care au o singură viață organică și o singură energie generatoare, stăpînește pe istoric.“ — „Există o *singură* desvoltare și toate manifestările de viață se prind într'însa, apărînd fiecare la locul ei.“ — „Istoria forțelor naționale, a desvoltării și înrîuririi lor„, aceia le cuprinde deopotrivă și le unește pentru totdeauna“: *Generalități*, pp. 135, 136 și 137.

[2] Wachsmuth, *o. c.*, p. 43.

[3] *Generalități*, p. 5 și urm., cu discuția succinctă a tuturor punctelor acestei definiții.

www.dacoromanica.ro

ceia ce le-a condiţionat, să expuie naşterea unui eveniment din tot ceia ce l-a produs, i-a dat puterea şi l-a motivat, să-i recunoască astfel însemnătatea istorică şi efectul, să scoată din mulţimea nesfîrşită a faptelor singulare factori efectivi istorici»[1]. Prin aceasta marchează Tucidide începutul istorigrafiei ştiinţifice, de fapt, întru cît el corespunde cu concepţia actuală a represintanţilor ei de frunte.

E firească şi explicabilă această concepţie astăzi, după veacuri de începuturi, încercări şi dibuiri către cea mai bună formulă de a scrie istoria, în a cării căutare însă un rol, nu secundar, l-a jucat, cum văzurăm, după vremuri şi oameni, şi personalitatea acelora la cari, adîncindu-se în trecut, biruitu-i-a gîndul „să-l scoată lumii la vedere", cum zice cronicarul nostru cel mare. Plină de daruri, dar şi de scăderi şi patimi, în orice cas vie, umană, în această personalitate s'a oglindit totdeauna lumea trecută, pentru a apărea apoi în opera istorică.

Departe de a putea fi vorba aici să ne coborîm mai adînc în cercetarea, mai mult de caracter filosofic, a scopului îngăduit expunerii în concepţia actuală a istoriei, cu exemple luate din operele represintanţilor ei mai de samă, un lucru aş dori însă să adaug încă, în legătură cu felul în care s'au comportat faţă de toate aceste lucruri modeştii profesori a căror activitate m'a întrodus în această discuţie. Nu ar fi o adevărată nedreptate să-i preţuim mai puţin, fiindcă unele din aceste lucruri ei nu le aveau poate aşa de clare înnaintea ochilor, sau, şi cît le aveau, împrejurările sau propria lor fire nu li-a îngăduit să le aplice în opere mai cuprinzătoare sau de o valoare mai permanentă? Să nu facem greşeala de a măsura cu unităţi de măsură care aparţin altor locuri, altor timpuri şi altor împrejurări lucruri ale noastre. Printr'un instinct sănătos, printr'o minte ageră şi limpede, printr'un simţ profund al datoriei — Petru Răşcanu; prin sufletul său deschis la tot ce e frumos, bun şi mare ; Teohari Antonescu, cu o persistentă încredere şi voinţă de mai bine —, amîndoi au suplinit atîtea din amănuntele, cu mult mai precise, ale îndatoririlor noastre de astăzi.

Ca obiect de învăţămînt, dacă nu ca ştiinţă —, şi cu aceasta voiu încheia această parte a lecţiunii, — istoria va avea totdeauna în-

[1] *O. c.*, p. 15.

www.dacoromanica.ro

datoriri şi scopuri precise. «Ştiinţa», zice istoricul german A. Meister, într'o cuvîntare rectorală ţinută cîţiva ani în urmă [1], şi părerea sa, mai documentată, mi se pare că represintă astăzi ultimul cuvînt, concepţia obştească a istoricilor de autoritate asupra acestei teme, «ştiinţa urmăreşte un scop ideal, învăţămîntul, însă un scop practic. Ştiinţa este ea însăşi scop, care se sprijine pe necesitatea activităţii noastre de gîndire, pentru ca spiritul nostru să-şi pue neîncetat noi întrebări, şi ea îşi găseşte satisfacţii în lărgirea cunoştinţei noastre. Pentru ştiinţa istorică orice fapt este de o potrivă de însemnat: ştiinţa istorică nu se întreabă dacă faptul de cercetat are legătură cu lumea noastră, sau dacă resultatul cercetării sale este şi practic întrebuinţabil. Tocmai aici însă se deosebeşte istoria ca ştiinţă de învăţămîntul istoric... În afară însă de acest scop ideal, orice lărgire a cunoştinţei noastre ştiinţifice are şi o influenţă practică. Practică, nu în sensul ştiinţelor tehnice, industriale, etc. O influenţă nu mai puţin preţioasă a lucrului ştiinţific constă în desvoltarea energiei spirituale, în înmagazinarea unei cantităţi de putere sufletească, care face pe cineva capabil pentru o acţiune clară şi independentă chiar în situaţiile cele mai grele, care întăreşte puterea de hotărîre din proprie voie şi înnalţă conştiinţa răspunderii de sine [2].» Şi absolut în acelaşi spirit, un alt teoretician asupra acestor lucruri [3] zice: „Johann Gustav Droysen, înnoitorul istoriei helenismului, spunea cîndva, în veacul trecut: «ştiinţa istoriei nu cunoaşte îndatorire mai superioară decît aceia de a justifica credinţa că mîna lui Dumnezeu cîrmuieşte întîmplările istorice, cele mari ca şi cele mici„.

Astăzi istoria nu poate recunoaşte nici ca ştiinţă şi cu atît mai puţin ca obiect de învăţămînt o asemenea subordonare a adevărului istoric unei puteri din afară. Se răspunde cu dreptate: Puterea lui Dumnezeu în istorie ca şi în natură şi în viaţa omului poate fi numai

[1] *Geschichtswissenschaft und Geschichtsunterricht auf der Universität und Schule*, Münster in Westf., 1912.

[2] Cînd Ed. Meyer, de pildă, ajunge să se pronunţe, ocasional, asupra aceleiaşi chestiuni, o face într'un chip aproape identic. V. *„Der neue Geschichtsunterricht“*, în al IV-lea suplement la *Vossische Zeitung*, No. 479, din 19 Septembre 1915.

[3] Fr. Friedrich, *Stoffe und Probleme des Geschichtsunterrichts*, Leipzig und Berlin, Teubner, 1915, pp. 5—6.

www.dacoromanica.ro

obiect al credinţei religioase. Învăţământul istoric are astăzi un alt scop: este acela care resultă pe de-o parte din fiinţa istoriei, pe de alta din îndatoririle generale ale educaţiei. Scopul învăţământului istoric este pătrunderea în evoluţia lumii ce ne înconjoară, întru cît ea e produs al vieţii spirituale umane. Ea trebuie: 1) ca pe de-asupra cunoaşterii faptelor, aşa cum s'au petrecut, cunoaştere ce se presupune cu necesitate mai d'innainte, să trezească înţelegere pentru fiinţa particulară şi legătura vieţii istorice (simţul istoric); 2) să deştepte şi să exercite felul particular al cugetării istorico-genetice, călăuzitoare la această înţelegere (cugetare istorică); 3) să deprindă a cunoaşte factorii activi în istorie şi să-i aprecieze exact după însemnătatea ce li se cuvine faţă de individ şi de societate (judecata istorică); în sfîrşit: 4) să trezească voinţa bucuroasă şi să o întărească pentru conlucrare proprie la scopurile superioare ale umanităţii în cercul de viaţă dat fiecăruia (voinţa istorică: educaţia socială şi cetăţenească).»

În această lumină cred eu că trebuie judecaţi şi iubiţi cei doi profesori ai Facultăţii de litere din Iaşi, plecaţi nu aşa de mult dintre noi pentru ca de-asupra lor să se fi coborît pentru totdeauna lespedea uitării, închizînd pe vecie cu trupurile lor şi mult-puţinul ce l-au putut săvîrşi în viaţă. Chiar pe cea mai puţin însemnată dintre faptele în adevăr bune, nu pot s'o închidă nici stîncile de piramidă.

(Urmează.) **I. Andrieşescu.**

Un ofiţer austriac despre Moldova

— pe la 1854 —

Articolul d-lui Iorga «Ştiri despre anul '48» din *Revista Istorică*, anul V, p. 232, îmi dă prilejul de a aduce aminte pagini puţin cunoscute, scrise de un alt străin despre noi în aproape acelaşi timp, adecă în vremea războiului din Crimeia. Amintirile aceste se află în cartea ofiţerului austriac din reg. 37 «serbisch-banatischer Corp», *Moritz Edler von Angeli*. Cartea se chiamă *Altes Eines* şi fu publicată abia la 1900 la Stuttgart, in 8° (v. pp. 3—143).

www.dacoromanica.ro

Nu e scrisă de un prieten al nostru,—din potrivă —, însă dă anumite informaţii despre lucruri uitate care au poate o oarecare însemnătate, mai ales pentru istoria moravurilor şi civilisaţiei din Moldova pe la jumătatea secolului trecut.

Putem să adăugim că nici d. N. A. Bogdan, nici alţi autori la noi cari au scris despre oraşul Iaşi sau istoria ţerii n'au întrebuinţat materialul aflat la Angeli.

După o introducere despre situaţia generală, în care citează între altele vestitul cuvînt al contelui Buol, că «Austria va uimi lumea prin nerecunoştinţa ei», urmează dînd o descriere a întrării regimentului său de ocupaţie în ţară, prin Ardeal, Suceava şi Folticeni la anul 1854. La Folticeni regimentul fu bine primit, toţi ofiţerii fiind poftiţi la un banchet, unde nu lipsiau nici doamne frumoase, nici boieri culţi. A doua zi regimentul se pune iarăşi în drum spre Iaşi.

Încîntarea autorului, văzînd de departe Capitala, de pe drumul Tîrgului-Frumos, se schimbă îndată într'alte sentimente cînd întră în oraş prin Păcurari, unde vede Ţigani umblînd goi, fără alte haine decît murdăria lor. Regimentul îşi face întrarea cu musică, îndreptîndu-se spre centrul oraşului. «Aşa începu», spune autorul, «această ocupaţie care, după trei ani de sforţări, nu «aduse cu sine pentru Austria decît o nouă datorie de cinci sute «de milioane de florini, mai bine de 40.000 de morţi prin spi«tale şi ura de moarte din partea tuturor acelora pentru folosul «sau paguba cărora se săvîrşi această mare jertfă !».

Din descrierile autorului despre oraş putem să citäm următoarele : Şiruri neîntrerupte de case nu existau nicăiri afară de „Uliţa Mare", care se isprăvia la Palatul princiar, aflat pe o piaţă mare, destul de imposantă şi împrejurată de căsărmi, şcoli de călărie ş. a. m. d. Din dosul palatului, din potrivă, era o rîpă adîncă, întrebuinţată drept deposit pentru tot felul de murdării şi drept „comoditate" pentru soldaţii din căsărmile apropiate. Mîndria oraşului era „le Quartier Noble", Copoul, unde se văd palatele boiereşti. Strada Copoului era de altmintrelea singura stradă din oraş pe unde se putea umbla pe vreme de ploaie. Aproape toate bisericile din oraş erau încunjurate pe atunci cu cimitire. Locuinţile celor săraci din mahalale, adecă casele ţeraneşti, erau totdeauna foarte curate pe din afară, însă mai puţin înlăuntru. Ţiganii, din potrivă, locuiau în bordeie sau

www.dacoromanica.ro

chiar în rîpi, făcîndu-şi gropi în pămînt. Ci în casele cele mai frumoase găseşti însă anumite contraste neaşteptate. În afară de camerele stăpînilor nu se văd nicăiri paturi europene, numai divanuri umplute cu foi de ciocălăi; alte mobile aproape nu există. De un sistem de canalisare oarecare nici nu putea să fie vorba.

Autorul dă o descriere cît se poate de realistă a „înlesnirilor" din casele Iaşului, din care vedem că, chiar dacă n'am ajuns astăzi încă la perfecţie în această privinţă, am făcut însă un oarecare progres. Curţile la mai toate casele erau umplute cu cîni, bivoli şi fel de fel de păsări. Autorul povesteşte ce isolată de restul Europei era Moldova pe atunci. Oameni de afaceri cinstiţi veniau puţini în ţară; antreprenori şi escroci de tot felul nu lipsiau, din potrivă. Veniau cu o mare cutezanţă, distribuiau bacşişuri însemnate şi se îmbogăţiau de obiceiu în scurt timp. Aşa, de pildă, ni spune despre un antreprenor frances care obţinu o concesiune pentru a pava străzile Iaşului cu „un pavagiu modern de lemn". Stau întinşi pe noroiu butuci de lemn. Aceştia se stricară firește îndată, dar antreprenorul trecuse atunci graniţa cu buzunarele pline. Străzile erau într'un hal aşa de rău, încît o trăsură de aprovisionare austriacă fu părăsită o iarnă întreagă pe drumul ieşind din Păcurari fără a se putea despotmoli. În afară de aceasta, uliţile erau acoperite cu tot soiul de murdării aruncate afară din case. Boierii nu ieşiau niciodată pe jos: nu se vedeau pe stradă decît Ţigani, Evrei şi „Kaiserliche". Birjari (lipoveni) erau, şi pe atunci, împărţiţi în trei clase. Cele mai bune din trăsurile acestea erau foarte frumoase, fabricate la Viena, şi aveau cai buni. Organisaţia şi «confortul» serviciului de poştă în ţară sînt descrise destul de amănunţit: samănă cu descripţia dată mai înnainte de alţi călători mai cunoscuţi, ca lady Craven şi Demidoff.

Drumurile la ţară nu erau îngrijite decît cînd serviau ca mijloc de comunicaţie între Capitală şi moşiile Hospodarului sau ale boierilor, adecă după interesele lor personale. Boierii puneau pănă la douăzeci de cai de poştă la trăsurile lor.

Instituţia cea mai bine organisată din ţară şi care uimeşte pe autor este aceia a pompierilor din Iaşi, aşa de perfecţionată, încît puţine oraşe din Europa se pot făli cu aşa ceva. Apă se procura din Bahluiu prin breasla sacagiilor, nu numai pentru pom-

www.dacoromanica.ro

pieri în cas de incendiu, dar şi pentru trebuinţile locuitorilor. Ca în toate oraşele Orientului, era un număr mare de cîni fără stăpîn. Exista un serviciu deosebit de ţigani pentru stîrpirea cînilor. Se întrebuinţau în acest scop beţe lungi de doi metri, cu care se loviau cînii pănă ce periau. Hoiturile se aruncau într'o căruţă stropită cu sînge şi care cutreiera tot oraşul.

Populaţia în 1856 se compunea din Romîni, Evrei, Ruşi, Nemţi, Armeni şi Greci. Cuprindea mulţi aventurieri, speculanţi şi refugiaţi, mai ales din Austria şi Germania, în urma turburărilor de la 1848—49. Nemţeşte se vorbia mult, mai ales între Evrei şi alţi negustori, şi chiar boierii ştiau de obiceiu această limbă.

Ţiganii robi se întrebuinţau ca bucătari şi servitori. Boieroaicele se îmbrăcaţu la Paris, unde trimeteau chiar albiturile lor spre a fi spălate. Dar, cu toată această «dovadă de cultură», erau împresurate de slugi de-o murdărie răspingătoare. Boierii se ocupau de obiceiu cu jocuri de noroc, cu femei şi cu fel de fel de sporturi. Se încunjurau cu tot luxul posibil, maimuţăind moda francesă, cu toate acestea păstrînd însă ceva semitiatic în firea lor. Domnul, Alexandru Ghica[1], nu ieşia decît în trăsură de gală, cu un număr mare de servitori îmbrăcaţi în haine aurite, cu ciubucciul purtînd o colecţie de lulele preţioase, şi cu o escortă de ulani moldoveneşti. Boierii mari se luau la întrecere în bogăţia trăsurilor şi a cailor.

Angeli socoteşte populaţia Iaşului la 60.000 de locuitori, dintre cari jumătate Evrei.

Oteluri şi birturi nu erau multe la Iaşi înainte de 1854. Se aflau numai Otelurile Petersburg şi Viena, cu Hanul Misir, ţinut de un Armean, precum şi un «Bräuhaus» în Păcurari, neţinînd socoteală, bine înţeles, de negustorii de vin şi de crîşmari. Ca urmare a ocupaţiei ausrriace se deschiseră însă mai multe restaurante noi, ca «zur Stadt Leipzig», «zur Stadt Arad». Stabilimentele Heck şi Binder sînt şi ele de pe atunci. Otelurile acestea erau *le grand chic*. La Binder exista chiar un biliard, singur în tot Iaşul. O trupă italiană dădea represintaţii de operă, dar cu repertoriu foarte sărac: numai două sau trei bucăţi.

Guvernul austriac era doritor să se strîngă relaţii sociale

[1] Grigore Ghica: autorul face o greşală.

www.dacoromanica.ro

între boierii moldoveni şi ofiţeri. Între aceştia se afla şi principele Leopold de Saxa-Coburg, care arătă însă o îngîmfare atât de nesuferită, încît raporturile personale nu fură cu putinţă. Ofiţerii locuiau într'o isolare desăvîrşită, avînd familiile lor în Austria şi petreceau timpul pe la birturi şi case cu reputaţie dubioasă, unde jocuri de noroc începură în curînd să iea proporţii mari.

În sfîrşit regimentul părăseşte oraşul la 26 Februar 1857, întorcîndu-se în Ungaria prin Brăila şi pe Dunăre. După cinci zile de călătorie pe remorchere şi şlepuri ajunge la Giurgiu, unde ofiţerii fac o plimbare la fort, armat cu tunuri din toate secolele şi ocupat de o garnisoană turcească îmbrăcată în zdrenţe. Pe coasta turcească a Dunării autorul vede mai multe spînzurători cu cadavre pe jumătate mâncate de vulturi.

Acestea sînt observaţiile mai însemnate pe care le face Angeli şi care mi-au părut demne de amintit. Cartea mai conţine multe lămuriri, prea lungi însă pentru a fi reproduse aici.

I. G. Caragea

CRONICĂ

Despre Romînii din Macedonia.

În călătoria lordului Holland în Insulele Ionice se spune că medicul vestitului Alî Paşa de Ianina era un Coleti, deci un Aromîn. Cf. traducerea francesă în *Bibliothèque Universelle*, August 1817, p. 388. Un alt medic al lui Alî era Velară: un boier din epoca Regulamentului Organic poartă acest nume *(ibid.*, Maiu 1817, p. 13), Ioan Velară, din Ianina, lăuda versurile lui Atanase Cristopulo (p. 15).

Acelaşi pomeneşte pe scriitorii din Milies, în Tesalia, Antim Gazis, Gavra («Kavra») din Amfilohia, care a tradus Algebra lui Euler şi Istoria lui Millot. Apoi: «Daniil Philippidi din Milies a publicat traduceri din Astronomia lui Lalande şi din Logica lui Condillac» (p. 29). Din Volo e «Velestrino» (Riga din Veleştin) şi «Coronius», — şi acesta victima Turcilor *(ibid.)*.

Cf. *Bibl. Britannique*, p. 479.

* * *

www.dacoromanica.ro

Armata moldovenească acum 150 de ani

Foile basarabene publică acest foarte important document din Arhivele Chişinăului:

«Noi Grigorie Ioan Calimah Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul ţării Moldovii.

«De vreme ce Domnia Mea avem trebuinţă de oameni de oaste, cari să slujească cu leafă şi cu tainul ce li se va da de către Domnia Mea, pentru aceia dar iată printr'această carte a Domnii Mele am rînduit pe Ion Iordache căpitan, carele să fie volnic a merge la Ţinutul Lăpuşnei şi la Orhei şi Soroca, cît de mulţi oameni ar găsi să slujască la această treabă cu cai buni şi arme bune, pe toţi acei oameni să aibă a-i lua în scris cu numele şi porecla lor şi de la ce sat şi Ţinut iaste. Care om al Domnii Mele rînduit, viind aici şi arătîndu-ni foaia de numele lor, îndată li se va da leafa şi tainul lor ce iaste rînduit. Aceasta poruncim.

1768, Octomvrie 28.»
(iscălitura.)

E vorba de oastea cerută de Turci Moldovei în războiul contra Ruşilor.

* * *

Olăria noastră

În *Ostland* din Sibiiu, pe August 1919, d. Emil Sigerius, tratînd despre olăriile săseşti *(Siebenbürgisch-sächsische Töpferwaaren)*, înfăţişează două plăci de olărie pentru sobă, dintre care una, de sigur din veacul al XV-lea, are un leu cu două cozi, asemenea cu figurile legendare din discurile de smalt ale bisericilor lui Ştefan-cel-Mare, iar alta nu presintă vulturul austriac, ci, vădit, pe acela al Cantacuzinilor.

Avem a face deci cu lucruri făcute la noi sau măcar comandate pentru noi.

* * *

Boierul romîn

În *Fede e Beltà*, roman al lui Nicolò Tommaseo, vestitul scriitor, poet şi lexicograf italian de la jumătatea secolului al XIX-lea, figurează boierul romîn. El, la Paris, se duce şi întreţine pe o biată fată care trece pe urmă la un student, la un negustor şi moare apoi de oftică, plină de pocăinţă, în Bretania.

www.dacoromanica.ro

Napoleon și Principatele

Jurnalul reginei Ecaterina de Vestfalia, soția lui Ieronim Napoleon, cuprinde *(Mémoires et correspondance du roi Jérôme et de la reine Catherine,* V, Paris 1864), la data de 5 April 1812, știrea că Napoleon, după veşti primite de fratele său, oferise Țarului, prin ambasadorul rus la Paris, Curachin, următoarele condiții pe care acesta le credea că vor fi de sigur primite: restabilirea Poloniei, fără Curlanda; «il lui garantit, en revanche, comme indemnité, la Valachie et la Moldavie».

* * *

Grîul „Ucrainei"

Grîul «Ucrainei» nu e aşa de nou cum se crede: În vestitu-i roman *le Père Goriot,* Balzac, arătînd cum s'a îmbogățit eroul, pe vremea Revoluției francese, nu uită aducerea de grîu ieftin «din Sicilia, *din Ucraina*".

Cumpărăturile, se spune aiurea, se făceau la Odesa. Goriot, fostul «vermicellier», moare visînd că-şi înnoieşte averea făcînd macaroane, «des pâtes d'Italie», la Odesa.

* * *

Maria Despina

Cronica lui Ureche, în noua ediție Giurescu (p. 85), înseamnă moartea văduvei lui Radu-cel-Frumos aşa: «Maria Despina, doamna Radului-Vodă». E vorba deci de o *fată de Despot sîrbesc* (ca şi Despina lui Neagoe şi Elena lui Petru Rareş). Ar fi a treia înrudire sîrbească ştiută, şi întăia în dată.

* * *

Lexicografie

Şi în provincia franceză *un om* înseamnă un sătean. V. Balzac, *Scènes de la vie de province,* IV, ed. 1843, p. 466: «Cette expression, *un homme,* signifiait si bien un paysan».

* * *

În George Pascu, *Gligorie Ureache, Izvoarele lui Ureache, interpelările lui Simion dascalu (sic) şi textul lui Ureache,* Iaşi 1920, contra părerii regretatului Giurescu, care socotia că nu putem să ni închipuim măcar originalul cronicii lui Ureche, ci trebuie să vedem în textul transmis de manuscripte o refacere de Simion

www.dacoromanica.ro

Dascălul, d. Pascu caută a dovedi — şi nu-i e greu — că Ureche ni se presintă limpede, cu adausuri ale lui Simion, care se disting uşor.

În ce priveşte izvoarele lui Ureche, autorul explică «letopiseţul latinesc» ca şi noi, în *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea*, II, dar în «letopiseţul leşesc» nu vede pe Bielski, ci un izvor intern (ceia ce e greu de probat). Toate pasagiile pentru fiecare problemă sînt presintate în şir.

Forma e de o bizarerie voită, care supără.

* * *

Tudor Pamfile publică *Mănunchiu nou de povestiri cu privire la Ştefan-cel-Mare* la Chişinău în 1919.

Această bogată culegere de legende istorice se alătură la a d-lui S. Teodorescu Kirileanu (*Ştefan-Vodă cel Mare şi Sfînt*, Focşani 1904; *Amintiri ale poporului despre Ştefan-cel-Mare*, Bucureşti 1904). Se urmează, cît e posibil, ordinea vieţii marelui Domn. Stilul e, cum era de aşteptat, deosebit de frumos.

De însemnat purtarea despre pîrcălabul Gangur şi satul Gangura, p. 18 şi urm., cea despre rebelul Negrilă, p. 44, despre căpitanul Odoabă, p. 83, despre răzeşii din Bordea (Dorohoiu), p. 91.

* * *

Blachernae, numele unei părţi din Constantinopol (şi al bisericii Sfintei Marii; v. Iaffé, la Papa Martin I-iu), însemna cartierul unde fuseseră păstori. Este şi o mănăstire a «Blachernelor» la Ravena (*Liber pantificum Ravennae*, în Muratori, *Scriptores*, I, p. 56).

Incă de pe vremea scriitorului, Agnellus, *hostis* însemna «oaste»: «cum hostibus suis» (*ibid.*, p. 66).

Veteranus în simplul sens de «bătrîn» în acelaşi izvor: «quia pauci sunt veterani qui scient» (*ibid.*, p, 59). Cf. mai departe, p. 62: Seniores et longaevi».

* * *

«Boieri *de laviţă*», «qui avoient le droit de s'asseoire: le Grand-Ban (etc.)», spune un anonim pe un exemplar din *Almanahul Statului* muntean pe 1853.

Almanahul are portretul lui Ştirbei-Vodă, de Szathmari, litografiat la Bilz şi Danielis. Danielis, vestit gravor, era întrebuinţat la Imprimeria Statului în 1866, după Almanahul din acel an.

www.dacoromanica.ro

Consulul frances la noi Tancoigne a publicat înnainte de a veni la Iaşi, în 1818 un *Voyage à Smyrne, dans l'Archipel et l'île de Candie,* în care exprimă cu privire la Greci critice pe care le răspinge Korai în Διατριβὴ αὐτοσχέδιος (Lipsca 1819), pamflet îndreptat consra unui studiu al fostului secretar domnesc în Bucureşti, Panaioti Kodrikas (v. pp. 88—9).

* * *

Inscripţia bisericii Visarion din Bucureşti :

«Ačastă sfântă şi dumnezăiască biserică ce să prăznueşte hramulŭ Sfântuluĭ Visarion arhipăstoriulŭ Larisi şi sfântu mucenic Haralamb şi sfânta mucenic Mina este zidită din temelie după cum să vede până în sfârşit prin osârdia şi cheltuiala părintelui popa Petre referindaris, prot. Bucureştilorŭ, şi a dumnealuĭ Nanton Berhiceanŭ logofătŭ za taĭnă, ajutându la cheltuială şi alţĭ pravoslavnicĭ creştini, spre večnica lorŭ pomenire, în zilele prea-înnălţatuluĭ Domn Io. Alexandru Io. Ipsilantŭ VV., întru a doo vinere păstorind cărma pravoslavii preasfinţit Mitropolĭt alŭ Otrovlahii chir chir Dositheŭ, i leatŭ de la zidore *(sic)* 7305, ani dela N[a]ş[ter]e 1737, Septembre na *(sic).*»

* * *

Ca subscriitor la cartea apărută la Lipsca, în 1806, a lui Dionisie de Paros, Ἐπιτομὴ εἴτε συλλογὴ τῶν θείων τῆς πίστεως δογμάτων, găsim pe beizadeaua, «tălmaciu al flotei a doua», Panaiotachi Moruzi, pe medicul Constantin Ralis, pe grămăticul Manuil Cretanul (tipograf, apoi, la Iaşi), pe vătaful Costachi, pe editorii fraţi Zosimà din Ianina, la Smirna pe Dimitrie Vlachos, la Salonic pe Dionisie din Vlacholivadion, d-rul în filosofie Dimitrie Gobdelas (mai târziu vestitul profesor din Iaşi), care e din Rapsani (ἐκ Ῥαψάνης).

* * *

Pe o carte de Vieţi ale Sfinţilor, admirabil caligrafiată pe la 1660—80 (în proprietatea mea): «Ioanichie, eclisiiarhulŭ de la sfânta episcopie a Rîmnicului, popi Radului dinŭ satŭ Bleaici, fiindŭ în copilărie ucenicŭ Sfinţiei Sale, de l-aŭ învăţatŭ

www.dacoromanica.ro

carte, ca să aibă Sfinţiia Sa pomenire şi parte de moştenire întru Înpărăţiia Ceriului cu sfinţii cuvioşi care scrie într'ačastă carte, să aibă şi Sfinţiia Sa parte, şi toţi cîţi proslăvescŭ pe prea-sfănta Troiţă în veacii veacilorŭ, aminŭ ; mţ. Mai 11 din lt. 7266.»

* * *

Într'o carte foarte rară, şi de loc întrebuinţată astăzi, *Memoriu, Descrierea s. monastiri* de A. Palemon (Pelimon), Bucureşti, 1861, se cuprinde, cu privire la Dobrogea, declaraţia, că, în 1735, Constandin sin Ştefan, «fugind de Tătari, a trecut în *Mecin*, în Ţara Turcească», unde era «foamete şi muria' de ciumă» (p. 78).

* * *

D. T. G. Bulat dă o *Încercare de bibliografie a istorii (sic) Romînilor*, fasc. II, Rîmnicu-Vîlcea, 1919.

Din nenorocire fără ordinea cuvenită şi cu foarte multe greşeli de tipar.

* * *

Toate locurile în care se vorbeşte de *quinquagesima ovium*, darea pe oi a Romînilor ardeleni, sînt strînse de d. Zenovie Pîclişanu, în *Cultura creştină* din Blaj, IX, n-l 3.

* * *

D. Alexandru A. Vasilescu dă, în *A 317 aniversare a morţii lui Mihai Viteazul*, Tîrgovişte 1919, un discurs al său.

Această cuvîntare comemorativă e lucrată cu grija istoricului.

* * *

În acelaşi n-r se dă, de d. I. Georgescu, un capitol din studiul său asupra Seminariului de la Oradea-Mare.

www.dacoromanica.ro

PREȚUL : 4 LEI

www.dacoromanica.ro